

LIBIË EN LOCKERBIE: ZEVEN JAAR VN-SANCTIES

Over de aspecten van het Libische verweer tegen de VN-sancties van de jaren negentig.

Colin Kampschöer

S.3358333 – Colin.kampschoer@gmail.com

Master scriptie - Internationale betrekkingen in historisch perspectief

Universiteit Utrecht

Scriptiebegeleider: Dr. Christ Klep

Oktober 2010

INHOUDSOPGAVE

PROLOOG	3
STATUS QUAESTIONIS	6
1 – HISTORISCH PERSPECTIEF	9
Het Groene Boekje van Moammer Gaddafi	10
Een politiek van confrontatie	14
Het onderzoek wijst naar Libië	16
2 – INTERNATIONAAL JURIDISCHE DIMENSIE	19
Een gevaar voor de internationale vrede en veiligheid	
Een beroep op de Montreal Conventie	21
Libië stapt naar het Internationaal Gerechtshof	22
De Libische initiatieven	24
3 – ECONOMISCH-SOCIALE IMPACT EN HUMANITAIRE CONSEQUENTIES	26
De economisch-sociale impact van de VN-sancties	
De humanitaire gevolgen voor de Libische bevolking	27
Mensenrechten en de gang naar Genève	29
4 – DIPLOMATIEKE EN POLITIEKE STRATEGIE	31
Veroordeling van terrorisme	
Libië probeert de rollen om te draaien	32
De VN-sancties worden uitgetest	33
De roep om regionale en internationale steun	34
Van solidariteit naar doorbreking	36
5 – ONTKNOPING	39
Normalisering en heroriëntatie van buitenlands beleid	41
EPILOOG	43
LITERATUUROVERZICHT	45

PROLOOG

Sinds augustus 2009 zijn de Libiërs Abdel Basset Ali al-Megrahi en Al Amin Khalifa Fhimah beiden terug op Libische bodem. Zij waren in de jaren negentig de spil in de diplomatieke crisis met aan de ene kant Libië en aan de andere kant de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. De twee westerse landen beschuldigen de Libiërs van betrokkenheid bij de bomaanslag van 21 december 1988 op vlucht 103 van de Amerikaanse luchtvaartmaatschappij Pan Am. Bij de aanslag boven het Schotse plaatsje Lockerbie kwamen alle 259 inzittenden van het vliegtuig en elf mensen op de grond om het leven. De Verenigde Staten en Groot-Brittannië eisen vanaf november 1991 dat Libië zijn twee onderdanen, twee geheime agenten van de Libische inlichtingendienst, uitlevert zodat zij door de Verenigde Staten of Groot-Brittannië berecht kunnen worden. Libië weigert dit. Het betekent de zoveelste botsing tussen het Noord-Afrikaanse land en het Westen. Het conflict heeft grote gevolgen voor Libië; een periode van zeven jaar multilaterale sancties volgt. De sancties worden opgelegd door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (VN) nadat VN resolutie 748 in maart 1992 wordt aangenomen. De VN-sancties bewegen Libië er echter niet direct toe om de twee verdachten uit te leveren en de onderhandelingen raken in een impasse. In november 1993 scherpt de Veiligheidsraad de sancties verder aan omdat deze van mening is dat Libië niet voldoende meewerkt aan een oplossing van het conflict. De sancties tegen Libië verbieden internationaal vliegverkeer van en naar Libië en er wordt een verbod ingevoerd op het importeren van onderdelen voor de olieindustrie. Daarnaast worden met de aanscherping van de sancties Libische tegoeden in het buitenland bevroren en mogen er geen wapens meer worden geleverd aan het land.

Midden jaren negentig komt er vanuit verschillende hoeken geleidelijk meer verzet tegen de sancties. Dit is mede het gevolg van een intensieve Libische lobby. Deze lobby werpt zijn vruchten af als in 1998 achter de schermen de onderhandelingen met de Verenigde Staten en Groot-Brittannië weer op gang komen. In 1999 besluit de Libische regering akkoord te gaan met een voorstel van Washington en Londen om de twee verdachten te laten berechten op neutraal terrein in Nederland, in Kamp Zeist, dat tijdelijk Schots grondgebied wordt. Op de dag van de uitlevering, 5 april 1999, worden de VN-sancties onderbroken. Onder grote belangstelling van de internationale pers begint op 3 mei 2000 het Lockerbie proces, bijna twaalf jaar na de aanslag. De verdachten worden op basis van Schots recht berecht door drie Schotse rechters. De definitieve opheffing van de VN-sancties volgt op 13 september 2003 nadat Libië aan alle eisen van de Veiligheidsraad heeft voldaan.

De Libische lobby voor de opheffing van de sancties is het onderwerp van dit onderzoek. Centraal staat de vraag: *hoe probeerde Libië de VN-sancties ten einde te brengen?* Deze vraag richt zich voornamelijk op het Libische verzet tegen de sancties en gedeeltelijk ook op de voorstellen die

door Libië zijn aangedragen om het conflict op te lossen. Een antwoord wordt geformuleerd aan de hand van vijf hoofdstukken. Allereerst wordt ingegaan op de aanloop naar de sancties zodat de gebeurtenissen in perspectief geplaatst kunnen worden. De decennia voorafgaand aan de sancties werden gekenmerkt door de ingrijpende gevolgen van de militaire coup waarmee Kolonel Moammer Gaddafi op 1 september 1969 aan de macht was gekomen. Het nieuwe Libische regime botste meermaals met het Westen, met als tragisch dieptepunt het Amerikaanse bombardement op Libië in 1986. Verder wordt het Groene Boekje van Gaddafi besproken waarop de Libische staatsinrichting is gebaseerd. De filosofie van het Groene Boekje is bepalend geweest voor de koers van het Libische buitenlands beleid. Deze achtergrond informatie is essentieel bij de interpretatie van de opstelling van Libië tegenover de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en andersom in de Lockerbie zaak. Na dit eerste hoofdstuk worden in de drie daaropvolgende hoofdstukken een drietal thema's besproken die zijn gedestilleerd uit het Libische verweer tegen de sancties. Elk thematisch hoofdstuk omvat het tijdvak 1992 tot en met 1998. Dit omdat in het jaar 1992 de sancties werden opgelegd, terwijl in 1998 een doorslaggevend voorstel werd gedaan om de crisis op te lossen. Met het initiatief van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië van augustus 1998 om de verdachten in Nederland te berechten, werd het begin van het eind van de sancties ingezet. Het duurde weliswaar nog tot april 1999 voordat Libië akkoord ging, maar het voorstel markeerde feitelijk het eind van het Libische verzet, althans in de vorm zoals het in de jaren daarvoor was gevoerd.

Het eerste thema richt zich op het *internationaal juridische* aspect van de Lockerbie zaak. Besproken wordt eerst hoe de sancties tegen Libië door de Veiligheidsraad werden gerechtvaardigd. Voorts wordt onderzocht hoe Libië internationaal recht heeft proberen in te zetten om de sancties te beëindigen. Thema nummer twee heeft betrekking op de *economisch-sociale impact* en de *humanitaire consequenties* van de sancties. Wat waren volgens Libië de gevolgen van de sancties voor de bevolking? Hoe heeft het land deze gevolgen ingezet in het verweer? Het derde en laatste thema is de *diplomatieke en politieke strategie*. Onderzocht wordt welke strategieën er te onderscheiden zijn in het Libische verweer. Hierbij wordt duidelijk dat er naast toeschietelijkheid ook werd gekozen voor de aanval tegen de sancties. De diplomatieke en politieke strategie was veelzijdig en dit is daarom het meest uitgebreide hoofdstuk. Tot slot wordt in het laatste gedeelte van het onderzoek besproken hoe de Lockerbie crisis zich heeft ontknoopt en wordt kort ingegaan op de koerswijziging in het Libische beleid in de 21ste eeuw.

De Lockerbie zaak heeft de internationale politiek ruim een decennium lang beziggehouden, maar ook vandaag de dag keert de zaak nog regelmatig terug in de actualiteit. Waarom? De rechtzaak is immers in 2001 afgerond en Libië heeft het gigantische bedrag van 270 miljoen Amerikaanse dollar betaald als schadevergoeding aan de nabestaanden van de slachtoffers. Sceptici zijn altijd openlijk blijven twijfelen aan de Libische schuldvraag, maar de zaak maakte pas echt haar

rentree in de wereldpers toen al-Megrahi op 21 augustus 2009 als een held werd onthaald op het vliegveld van de Libische hoofdstad Tripoli. Gearmd met Saif al-Islam Gaddafi, de tweede zoon van Moammer Gaddafi, keerde hij terug op Libische bodem – hij die samen met Al Amin Fhimah verantwoordelijk gehouden werd voor de dood van 270 mensen en wiens weigering tot uitlevering reden was voor zeven jaar VN-sancties tegen Libië. Geen wonder dus dat een nieuwe rel was geboren, maar ditmaal tussen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië: “Waarom was deze massa moordenaar vrijgelaten?” Zo luidde de vraag vanuit Washington. Londen claimde dat het een zaak was voor de Schotse regering omdat al-Megrahi daar zijn straf uitzat. De Schotse regering stelde op haar beurt dat al-Megrahi op humanitaire gronden was vrijgelaten omdat medisch onderzoek had uitgewezen dat de Libiër aan een terminale vorm van kanker leed en nog slechts drie maanden te leven had. Niets bleek minder waar want op het moment van schrijven, oktober 2010, is al-Megrahi nog altijd springlevend én vrij man in Tripoli. Gesproken wordt over het lucratieve contract dat het Britse oliebedrijf BP heeft gesloten met Libië na jarenlange moeizame onderhandelingen om voor de Libische kust naar olie te boren. Theorieën over een ordinaire uitruil zijn niet van de lucht. Hoe het zo ver heeft kunnen komen, maar vooral hoe de Lockerbie affaire zich heeft ontwikkeld en op welke wijze Libië heeft geprobeerd een eind te maken aan de VN-sancties, wordt uiteengezet in het hieronder volgende onderzoek.

STATUS QUAESTIONIS

De Lockerbie zaak is een populair object van studie. Dit komt allereerst door de tragiek van de Lockerbie aanslag zelf. Tot 11 september 2001 was het één van de grootste terroristische aanslagen tegen westerlingen ooit. De Lockerbie sancties die in 1992 tegen Libië werden opgelegd zijn daarnaast altijd omstreden geweest. Omdat er twijfels zijn over de Libische schuld en vanwege het precedent dat de Lockerbie sancties hebben gevormd. Voor het eerst in de geschiedenis krijgt een land te maken met VN-sancties omdat het weigert (twee van) zijn onderdanen uit te leveren. Dit alles vindt plaats binnen de nieuwe politieke realiteit van de jaren negentig. Met de ineenstorting van de Sovjet-Unie is er een eind gekomen aan de Koude Oorlog en het bipolaire machtssysteem. Deze nieuwe realiteit tekent zich ook af binnen de Veiligheidsraad. Onder leiding van de Verenigde Staten en doorgaans met de steun van twee andere leden van de Permanente Vijf, Groot-Brittannië en Frankrijk, legt de Veiligheidsraad in de jaren negentig zes keer zoveel sancties op als in de 45 jaar daarvoor. Ook de resoluties tegen Libië worden onder leiding van Washington en met steun van Londen en Parijs aangenomen door de Veiligheidsraad. Dit zou ondenkbaar zijn geweest ten tijde van de Koude Oorlog omdat Moskou naar alle waarschijnlijkheid haar veto zou hebben gebruikt om het bevriende regime in Tripoli te steunen. De Lockerbie sancties worden verder vaak gebruikt als voorbeeld om aan te tonen dat sancties wel degelijk succesvol kunnen zijn. Immers, zo wordt gesteld, Libië is na de tegemoetkoming aan alle eisen van de resoluties teruggekeerd in de internationale gemeenschap en is tegenwoordig een bondgenoot van het Westen in de strijd tegen terrorisme. Het is echter de vraag of dit geheel aan de sancties te danken is. Dit is precies wat in veel literatuur over de Lockerbie sancties wordt onderzocht.

Onderzocht wordt verder of sancties een geschikt diplomatiek middel zijn. Om dit te beoordelen wordt ondermeer gekeken naar politieke ontwikkelingen die plaatshebben naar aanleiding van sancties, maar evenzeer naar wat de consequenties zijn voor de bevolking van een land dat wordt onderworpen aan sancties. Voor het onderzoek in deze Master scriptie is gekozen gebruik te maken van het werk van David Cortright en George A. Lopez, *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s* uit het jaar 2000.¹ De auteurs richten zich in hun boek op de vraag of sancties een succesvol middel kunnen zijn en kijken naar wat de impact is van sancties op politiek, economisch en humanitair gebied. Er wordt specifiek gefocust op de sancties die de Veiligheidsraad in de jaren negentig heeft opgelegd, zoals ook in de titel van het boek naar voren komt. De Lockerbie sancties worden hierbij uitvoerig besproken. Een tweede werk waar een beroep op is gedaan is: *Pariah states & sanctions in the Middle East: Iraq, Libya, Sudan*, van de hand van de

¹ D. Cortright en G.A. Lopez, *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s* (Boulder 2000) Foreword.

Britse hoogleraar Internationale betrekkingen Tim Niblock.² Niblock neemt als uitgangspunt voor zijn onderzoek dat sancties per definitie geen verbetering zijn voor de stabiliteit van de internationale gemeenschap als ze voor een lange periode worden opgelegd. Volgens Niblock is de bevolking op den duur altijd de dupe van de maatregelen. De auteur doet uitvoerig verslag van de gang van zaken tijdens de Lockerbie sancties en maakt daarbij gebruik van gevarieerd bronnenmateriaal. Samen geven deze publicaties een gedetailleerd beeld van de meest cruciale gebeurtenissen rondom de Lockerbie sancties.

Om na te gaan hoe Libië probeert de sancties te beëindigen is in dit onderzoek veelvuldig gebruik gemaakt van primair bronnenmateriaal. Dit primaire materiaal bestaat voor het merendeel uit documenten van de VN Veiligheidsraad. Analyse van deze documenten geeft een beeld van de Libische lobby. Het land is namelijk gedwongen om zijn verweer, in officiële vorm, voor de Veiligheidsraad te brengen. Dit komt ten eerste omdat de Veiligheidsraad de sancties zelf heeft opgelegd en enkel de Veiligheidsraad kan beslissen de sancties te beëindigen. Maar tegelijkertijd zijn er ten tijde van de sancties geen diplomatieke betrekkingen tussen Libië, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Alle officiële diplomatieke communicatie moet daarom via de VN plaatsvinden. Uit analyse van deze documenten kan achterhaald worden wat voor een soort argumenten Libië gebruikt tegen de sancties. Ook kan bijvoorbeeld achterhaald worden of het land voor een tegemoetkomende strategie kiest of dat er juist voor de aanval wordt gekozen. De documenten hebben vaak een briefvorm en zijn afkomstig van de Libische Permanente Vertegenwoordiging bij de VN in New York. Overige documenten zijn onder andere Libische rapporten over de gevolgen van de sancties en brieven van Gaddafi aan de Veiligheidsraad. Voorts wordt er gebruik gemaakt van stukken van het Internationaal Gerechtshof in Den Haag, de VN Mensenrechten Commissie in Genève en de belangrijkste resoluties die door internationale organisaties zijn aangenomen over de Lockerbie sancties, zoals resoluties van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid en de Arabische Liga.

De Lockerbie zaak is een veel bestudeerde casus onder rechtsgeleerden. Centraal hierin staat onder meer het spanningsveld dat dreigde te ontstaan tussen de Veiligheidsraad en het Internationaal Gerechtshof naar aanleiding van het juridische verweer van Libië tegen de sancties. Het land deed namelijk een beroep op het Internationaal Gerechtshof om de sancties ongedaan te maken. Hierdoor bestond er de kans dat het Internationaal Gerechtshof de Veiligheidsraad zou terugfluiten en de sancties zou beëindigen, wat een precedent zou vormen in het internationaal recht. Daarom wordt de vraag gesteld wat de consequenties hiervan kunnen zijn voor het functioneren van de Veiligheidsraad.³ Een vraag die overigens onbeantwoord is gebleven omdat Libië

² T. Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East: Iraq, Libya, Sudan* (Londen 2001).

³ M. David, 'Passport to Justice: Internationalizing the Political Question Doctrine for Application in the World Court', *Harvard International Law Journal* 40 (1999) 1-68.

in 2003 de zaak bij het Internationaal Gerechtshof heeft ingetrokken, een eis van de twee landen in ruil voor definitieve opheffing van de sancties. Aandacht is er verder voor de zogenaamde Montreal Conventie uit 1971. Een conventie die handelt over terrorisme gericht tegen de luchtvaart. Libië claimde dat het een beroep kon doen op deze conventie en rechtvaardige zijn claim om te weigeren de verdachten uit te leveren door te verwijzen naar deze conventie. In verschillende artikelen is uiteengezet of dit een rechtmatige claim was.⁴

Voor de historische achtergrond en voor informatie over ontwikkelingen in Libië vanaf de jaren zeventig is er voor een groot deel geput uit twee handboeken van Libië-expert Dirk Vandewalle. Vandewalle is met drie uitvoerige wetenschappelijke werken een autoriteit op het gebied van Libië. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de twee meest recente boeken van zijn hand. Het boek *Libya since independence: Oil and State-Building* is gericht op de Libische economie, waar het tweede werk meer handelt over een algemene geschiedenis van de nieuwste tijd in Libië met daarbij veel aandacht voor politieke ontwikkelingen in het land.⁵ Bovendien is er buiten de tot nu toe besproken literatuur een beroep gedaan op een reeks aanvullende wetenschappelijke artikelen, boeken en krantenartikelen die een specifiek aspect van de Libische lobby belichten of handelen over de bredere regionale ontwikkelingen in bijvoorbeeld het Midden-Oosten of de Maghreb.

⁴ J.P. Grant, 'Beyond the Montreal Convention', *Western Reserve University School of Law* 36 (2004) 453-472; J.A. Frank, 'A return to Lockerbie and the Montreal Convention in the wake of the September 11th terrorist attacks', *Denver Journal of International Law and Policy* 20 (2002) 532-548.

⁵ D. Vandewalle, *Libya since independence: Oil and State-Building* (New York 1998); D. Vandewalle, *A History of Modern Libya* (Cambridge 2006).

1 – HISTORISCH PERSPECTIEF

“We believe America is practicing all kinds of terrorism against Libya. Even the accusation that we are involved in terrorism is in itself an act of terrorism.” Voorgaand citaat is afkomstig uit een interview van het Amerikaanse blad *Time* met Gaddafi in 1981.⁶ De opmerking is kenmerkend voor de gespannen verhouding tussen Tripoli en Washington in de decennia voorafgaand aan de VN-sancties. Die spanning begon vrij snel nadat in Libië op 1 september 1969 een groep jonge militairen via een bloedeloze coup aan de macht was gekomen. Onder leiding van de 27-jarige Gaddafi werd de Libische Sanusi monarchie aan de kant gezet. Libië was er eigenlijk laat bij. Al in de jaren vijftig werd een groot aantal coups gepleegd in de Arabische wereld, alle onder leiding van een nieuwe generatie militairen die de oude garde opzij zette.⁷ Libië-kenner Dirk Vandewalle schrijft dat de Sanusi monarchie tegen de jaren zestig alom beschouwd werd als een “politiek anachronisme”, een koninkrijk dat niet meer in de realiteit van de regionale politieke ontwikkelingen paste. Vandewalle noemt het politieke systeem van de Sanusi monarchie “stug en bureaucratisch”, wat in schril contrast stond met de temperamentvolle politiek en het idee van Arabische eenheid van de Egyptische leider Gamal Abdul Nasser. Het veroorzaakt een groeiende kloof tussen het elitaire regime en de Libische jongeren die zich tot de pan-Arabische politiek voelen aangetrokken. In de jaren zestig was er al eerder verzet tegen het regime, maar dit bleek slechts voorspel voor de climax van 1 september 1969.

De coupplegers waren veertien jonge militairen. Ze noemden zichzelf, naar Egyptisch voorbeeld, de ‘Free officers’ en waren allen afkomstig uit landelijke gebieden en van minder gevestigde stammen. Een beduidend verschil met de elitaire Sanusi machthebbers.⁸ Het contrast met de monarchie kwam ook naar voren in het verschil in retoriek waarin een grote overeenkomst zichtbaar was met de politiek van Nasser. Nasser had het voortouw genomen in de Arabische wereld nadat hij in 1952 via een soortgelijke coup aan de macht was gekomen in Egypte. De Egyptische president aarzelde niet om in te gaan tegen de imperiale machten van destijds, met als beste voorbeeld de Suez crisis van 1956. Na het verlies in de Zesdaagse Oorlog tegen Israël in 1967 gaf Nasser zijn streven naar Arabische eenheid op.⁹ Hoewel Nasser’s heldenstatus na het vernederende verlies een deuk had opgelopen, zag de jonge Gaddafi in Nasser zijn grote voorbeeld. Na het plotselinge overlijden van Nasser in 1970, kroonde Gaddafi zichzelf tot zijn opvolger en nam hij de fakkel van het pan-Arabische denken over.

⁶ ‘An Interview with Gaddafi’, *Time*, 8 juni 1981.

⁷ W. Cleveland, *A History of the Modern Middle East - Third Edition* (Oxford 2004) 323.

⁸ D. Vandewalle, *Libya since independence: Oil and State-Building* (New York 1998) 62-64.

⁹ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 301, 313, 344.

Het doel van de coup, of van de revolutie zoals Gaddafi de militaire overname zelf noemt, wordt pas een jaar later bekend gemaakt. Allereerst moeten buitenlandse troepen Libisch grondgebied verlaten. Tot dan toe hadden de Verenigde Staten en Groot-Brittannië namelijk militaire vliegbases in het strategisch gelegen Libië. Verder spreekt Gaddafi zich in zijn speeches uit voor Arabische eenheid, politieke partijen worden door de Libische leider verboden en er komt een grotere controle op buitenlandse oliebedrijven zodat de inkomsten direct kunnen doorvloeien naar de bevolking. Dit soort maatregelen worden genomen om de bevolking achter het nieuwe regime te scharen. Er volgen meer sociale maatregelen. Zo komt er een hoger minimum loon voor arbeiders en in de eerste jaren na de coup nemen de overheidsuitgaven voor de gezondheidszorg en het onderwijs drastisch toe. De boodschap van de nieuwe machthebbers is verweven met verwijzingen naar socialisme en de Islam. Dit laatste in een poging om religieuze geloofwaardigheid te creëren onder de grotendeels conservatieve en rurale Libische bevolking. Om de religieuze geloofwaardigheid kracht bij te zetten volgen er symbolische acties zoals de sluiting van kerken en nachtclubs, een verbod op de verkoop en consumptie van alcohol en de herinvoering van Islamitische straffen. Lang blijft echter onduidelijk welke politieke structuur moet voorzien in het creëren van een nieuwe samenleving in het spoor van de 'Great Al-Fateh revolution'.¹⁰

Het Groene Boekje van Moammer Gaddafi

Na de coup begint de consolidatie van het nieuwe regime. Een grote opgave omdat de jonge militairen vanuit het niets een machtsbasis moeten opbouwen. Bureaucraten uit het tijdperk van de monarchie moeten vervangen worden door personen die loyaal zijn aan het nieuwe regime. Rond 1973 krijgt de consolidatie vorm. Intern ontstaat er ondertussen steeds meer onenigheid over hoe de Libische olierijkdom gebruikt moet worden. 1975 zou een cruciaal jaar betekenen voor Libië; ontevreden over het Libische beleid wordt er in augustus 1975 een mislukte coup poging gedaan door twee leden van de originele groep van de veertien Free officers. De mislukte coup wordt door Vandewalle beschouwd als een keerpunt aan de top van de Libische macht. Gaddafi trekt na de coup alle macht naar zich toe. Na de coup poging treden leden van Gaddafi's eigen Gaddafa-stam toe tot de belangrijkste posities in het leger en bij de Libische veiligheidsdiensten.¹¹

Een paar weken na de coup poging wordt de eerste versie van 'al-Kitab al-Akhdar', ofwel het 'Groene Boekje' gepubliceerd. Het vormt een verzameling van Gaddafi's eerdere speeches en publicaties over zijn ideeën voor de politieke, economische en sociale organisatie in Libië. De ideologie die in het Groene Boekje is gepresenteerd wordt door Gaddafi de 'Derde Universele

¹⁰ Vandewalle, *Libya since independence*, 65-67, 72.

¹¹ Ibidem, 80, 87-88.

Theorie' genoemd. In het Groene Boekje schrijft hij dat de Derde Universele Theorie de uiteindelijke oplossing is na het mislukken van de andere twee theorieën: het kapitalisme en het communisme. Met de publicatie van het Groene Boekje wordt de route uitgestippeld op weg naar een nieuw politiek en economisch systeem in Libië met Moammer Gaddafi als 'Brother Leader' en zogenaamde 'Guide of the Revolution'. Het ultieme doel van de hervorming is het ontstaan van een 'Jamahariyah': een staat waarin het volk aan de macht is. Op 2 maart 1977 wordt de implementatie van de ideeën uit het Groene Boekje als voltooid gezien en wordt het land omgedoopt in de 'Libisch-Arabische Socialistische Volks-Jamahariyah'.¹² In de jaren negentig en in deze eeuw hebben er een aantal economische en politieke hervormingen plaatsgevonden die niet geheel in lijn zijn met het gedachtegoed uit het Groene Boekje, maar de fundamenten uit het boek zijn nog steeds van kracht.

Het Groene Boekje bestaat uit drie verschillende delen. Het eerste deel richt zich op de "oplossing voor het probleem van democratie". In deel twee wordt de "oplossing voor het economische probleem" uit de doeken gedaan en het laatste deel richt zich op de "sociale basis van de Derde Universele Theorie." Hoewel de consistentie van de argumentatie in het Groene Boekje soms te wensen over laat, is er wel een duidelijke rode draad te onderscheiden. De kern is dat in elk van de drie delen geageerd wordt tegen systemen waarin gewerkt wordt met (volks) vertegenwoordigers omdat dit individuen er van zou weerhouden hun eigen leven te bepalen, aldus Gaddafi. Het boek gaat daarmee in tegen westerse vormen van democratie. Het systeem dat uiteen wordt gezet in het Groene Boekje wordt gezien als het ultieme democratische systeem en met de implementatie van de Derde Universele Theorie beschouwt Libië de eigen staatsinrichting als superieur ten opzichte van het Westen. Het gedachtegoed uit het Groene Boekje is daarmee bepalend geweest voor de koers van het Libische buitenlands beleid en verklaard deels waarom Libië niet direct aan de VN eisen tegemoet is gekomen, welke volgens Libië waren ingegeven door de politieke belangen van het dictatoriale Westen. De drie delen van het Groene Boekje worden hieronder kort behandeld.

Deel 1: De oplossing voor het probleem van democratie

*"No representation of the people - representation is a falsehood."*¹³

Een politiek systeem dat werkt met volksvertegenwoordigers is in essentie dictatoriaal, zo redeneert Gaddafi in de voor hem typerende hoogdravende stijl. Volgens de Libische leider vormt een parlement een barrière voor het volk om zelf de macht uit te oefenen. Parlementen zijn volgens hem een manier om macht te monopoliseren in de handen van een kleine groep mensen; de

¹² Vandewalle, *Libya since independence*, 98.

¹³ M. Al Gathafi, *The Green Book* (Reading 2005) 4.

parlementariërs. Het volk is hier de dupe van en wordt de macht ontnomen. Dit gaat in tegen het idee van democratie dat een politiek systeem hoort te zijn waarbij de macht in de handen van het volk ligt. Het electorale proces waarbij de gekozen afgevaardigden een mandaat krijgen om de massa te vertegenwoordigen wordt door Gaddafi een “gedateerde theorie en een verachtelijk experiment” genoemd. “Power should be entirely for all the people”, claimt hij stellig.¹⁴ Ook de politieke partij is volgens Gaddafi een soort van dictatuur omdat de politieke partij haar eigen belang wil opleggen aan de rest van de samenleving. Voorts is het voeren van oppositie een poging om een staat te ontwrichten omdat de oppositie er altijd op uit is om de overheid te laten falen zodat zij zelf de macht kan overnemen. Tot slot heeft hij geen goed woord over voor vrije media. Dit omdat de eigenaar van een particuliere krant slechts zijn eigen mening verkondigt en niet de mening van het volk. Vrije media spelen volgens Gaddafi daarom geen rol in de uiting van de publieke opinie en moeten verboden worden.¹⁵

Nadat hij het probleem van de democratie heeft onthuld, komt hij met de “ultieme oplossing” voor dit probleem: een systeem van directe democratie. Hiervoor heeft hij een complexe structuur ontworpen: Eerst wordt het volk onderverdeeld in ‘Basic People’s Conferences’, dit gebeurt op lokaal niveau door het gehele land. Elk van deze Basic People’s Conferences (BPC’s) selecteert een eigen secretariaat, de secretariaten van alle BPC’s vormen samen de ‘People’s Conferences’, waarvan de secretarissen – met andere woorden de ministers – bij elkaar komen in de ‘General People’s Conference’. Anderzijds selecteert het volk middels de BPC’s de administratieve ‘People’s Committees’. Deze vervangen het administratieve overheidssysteem en de ambtenarij; vanaf nu worden alle overheidsinstuties en de publieke sector geleid door de People’s Committees. Omdat de Peoples Committees verantwoording moeten afleggen aan de BPC’s – aan het ‘volk’ – wordt het beleid en de uitvoering van het beleid ook bepaald door het volk. Uiteindelijk wordt alles dat behandeld wordt door de BPC’s en de People’s Committees voor de General People’s Conference (GPC) – het hoogste orgaan – gebracht. De GPC is opgemaakt uit de secretarissen (lees ministers) van de BPC’s en de People’s Committees. Resoluties die worden aangenomen door de GPC worden ingediend bij de BPC’s die de definitieve goedkeuring moeten geven en zelf toezien op de uitvoering.¹⁶ Al met al vormt dit een theoretisch verhaal, maar volgens de logica van Gaddafi zorgt dit politieke systeem ervoor dat de overheid en de verantwoordelijkheid voor beleid in handen ligt van het volk. Het leidt volgens hem dan ook tot de enige ware vorm van democratie. “No democracy

¹⁴ Al Gathafi, *The Green Book*, 7.

¹⁵ Al Gathafi, *The Green Book*, 23-24.

¹⁶ *Ibidem*, 8, 16-19.

without people's conferences", zo luidt een quote uit het Groene Boekje die op grote billboards in de straten van Tripoli te lezen is.¹⁷

Ofschoon Gaddafi claimt dat een politiek systeem dat werkt met volksvertegenwoordigers dictatoriaal is, is het systeem dat in het Groene Boekje wordt beschreven in essentie niet veel anders. Elk BPC kiest immers een secretariaat, waarmee een afgevaardigde wordt gekozen, wat in principe ook een vorm van representatie is. Dat functies een andere naam hebben zoals 'Secretary of Foreign Liaison and International Cooperation', wat in goed Nederlands een Minister van Buitenlandse Zaken wordt genoemd, camoufleert niet dat het systeem een zoveelste variant is op de gangbare westerse vorm van democratie. De crux van het verhaal ligt echter bij de rol van Gaddafi zelf, welke opvallend genoeg niet wordt beschreven in het Groene Boekje. Sinds de hervorming in Libië van de jaren zeventig heeft hij geen officiële functie meer.¹⁸ Als 'Gids' leidt hij het volk op weg naar de vervolmaking van de revolutie. Als een wijze man – zo wordt hij afgebeeld op schilderijen en billboards die door heel Libië te vinden zijn – overziet hij of de ideologie van het Groene Boekje goed wordt uitgevoerd. Ondertussen is hij echter nergens officieel op aan te spreken, maar tot op de dag van vandaag heeft de Gids de touwtjes stevig in handen. Er worden geen beslissingen genomen zonder dat hij er zijn goedkeuring aan heeft gegeven.

Deel 2: De oplossing voor het economische probleem

*"Wage earners are but slaves to the masters who hire them."*¹⁹

De kern van het economische probleem is de ongelijkheid die in een samenleving ontstaat door het systeem van loonarbeid. Onacceptabel, zo noemt Gaddafi dit en daarom is de enige oplossing de afschaffing van loonarbeid. Er moet worden teruggegaan naar de natuurlijke wetten die de relaties tussen arbeiders en werkgevers bepaalden voor de opkomst van sociale klassen en het ontstaan van 'man-made' wetgeving, schrijft Gaddafi filosofisch. Het communisme heeft geen soelaas kunnen bieden omdat het systeem van loonarbeid is blijven bestaan. In de samenleving van het Groene Boekje werkt ieder mens voor een eigen behoefte; als een partner in een collectief bedrijf of voor een publieke dienst om zo de samenleving te dienen. Gaddafi meent dat het enige legitieme doel van arbeid de verweving van materiële benodigdheden is, maar enkel en alleen wat een persoon echt nodig heeft: niemand mag meer bezitten dan nodig. Zo wordt sociale ongelijkheid uitgebannen. Hierop volgen voorbeelden van wat door de Libische Leider als primaire levensbehoeften wordt beschouwd: huisvesting, voedsel, kleding, grond en vervoer. Om vrij te zijn moet ieder mens deze

¹⁷ Al Gathafi, *The Green Book*, 16.

¹⁸ Vandewalle, *Libya since independence*, 98.

¹⁹ Al Gathafi, *The Green Book*, 32.

zaken in bezit hebben, maar ook niet meer dan dit. Niemand mag bijvoorbeeld een tweede huis bezitten met het doel dit huis te verhuren. Het verhuren van een huis is namelijk het uitbuiten van de huurder. De oplossing is dat iedereen die in een huis woont dat huis ook bezit. Alle primaire behoeften moeten persoonlijk bezit zijn en mogen niet verhuurd worden aan anderen. Dit leidt tot een aantal opmerkelijke voorbeelden. De verhuur van vervoer bijvoorbeeld in de vorm van een taxi, wordt door het Groene Boekje verboden omdat daarmee personen worden uitgebuit omdat er controle wordt uitgeoefend over de materiële behoeften van een persoon. Deel twee wordt afgesloten door te benadrukken dat het doel in een samenleving het geluk van de mens is en dit geluk kan alleen gerealiseerd worden als er sprake is van spirituele en materiële vrijheid.²⁰

Deel 3: De sociale basis van de Derde Universele theorie

“Every nation should have a religion.”²¹

Het derde deel van het Groene Boekje behandelt een breed scala aan onderwerpen. Het vangt aan met een betoog over het belang van eenheid in een samenleving. Cruciaal voor eenheid is dat men een idee heeft van een gezamenlijke afstamming en een gezamenlijk doel. Religie is daarbij van groot belang voor een gevoel van eenheid. Als een land geen religie heeft zorgt dit voor “abnormal conditions that become a real cause for the eruption of conflicts within the communities of one national group.”²² Hiermee wijst Gaddafi diversiteit binnen een land van de hand omdat dit voor een onstabiele situatie kan zorgen. Naast de eenheid in een samenleving bespreekt Gaddafi de rol van de vrouw. Hij schrijft dat mannen en vrouwen gelijk zijn, maar dat niet vergeten moet worden dat de vrouw van nature een speciale rol heeft; het moederschap. Omdat deze rol natuurlijk bepaald is, mogen er geen stappen ondernomen worden die afleiden van deze rol. Een vrouw moet er van weerhouden worden zwaar werk uit te voeren omdat dit tegen haar natuur in gaat. Verder spreekt Gaddafi zich in deel drie van het Groene Boekje uit over de geschiedenis van de slavernij, maar ook over sport, kunst en muziek.²³

Een politiek van confrontatie

Tegen 1977 zijn er 187 Basic People’s Conferences door het hele land opgericht en zijn ook de andere instituties in werking gesteld. Volgens het regime ligt daarom vanaf 1977 de macht in de handen van het volk.²⁴ In werkelijkheid worden zaken die cruciaal zijn voor de overleving van het regime zoals

²⁰ Al Gathafi, *The Green Book*, 33-46.

²¹ Ibidem, 56.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, 53-72.

²⁴ Vandewalle, *Libya since independence*, 98-100.

politieke, economische, militaire en diplomatieke kwesties, buiten de zogenaamde controle van het volk gehouden. Tegenslagen op economische en politiek gebied worden echter wel toegeschreven aan het Libische volk. Bestuurders die betrokken zijn bij economische en politieke beslissingen wachten op Gaddafi's zege voordat ze actie ondernemen. Het heeft geleid tot een situatie waarin niemand initiatief neemt omdat er angst is voor de gevolgen als er niet conform de filosofie van de Gids wordt gehandeld.²⁵ Ook het Libische buitenlands beleid is toe te schrijven aan Gaddafi. De contouren van het buitenlands beleid werden al vroeg zichtbaar toen kort na de coup werd geëist dat alle buitenlandse troepen Libisch grondgebied moesten verlaten. De daaropvolgende drie decennia zou de Libische leider geen gelegenheid onbenut laten om de confrontatie te zoeken, vooral met het 'imperialistische' Westen. Hij maakte zichzelf er niet populair mee. Internationale, maar ook regionale betrekkingen holden snel achteruit vanwege het buitenlands beleid.

In het zuidelijke buurland Tsjaad voert Libië van 1978 tot 1987 een oorlog om de Aouzou strook, een stuk land in het grensgebied van de twee landen. Het levert felle kritiek op van Franse zijde die haar voormalige kolonie Tsjaad steunt.²⁶ Gaddafi uit ondertussen doorlopend felle kritiek op pogingen die worden gedaan om het Arabische-Israëliëse conflict op te lossen en in 1978 verwerpt hij publiekelijk de Camp David-akkoorden. Een ander belangrijk moment vindt plaats in april 1984 als een demonstratie wordt gehouden tegen het Libische regime buiten de ambassade in Londen. Vanuit een raam van de Libische ambassade wordt er op de menigte geschoten waarbij een dienstdoende Britse politieagente, Yvonne Fletcher, om het leven komt. De Britse ambassade in Tripoli is vervolgens mikpunt van vijandige demonstraties en er worden een aantal Britse burgers in Libië gearresteerd. Dit alles is voor de Britse regering reden om de diplomatieke relaties met Libië te verbreken.²⁷ Dit zijn een aantal van de belangrijke controversiële gebeurtenissen in het Libische buitenlands beleid in de decennia voor de VN-sancties. Libië lag echter vooral onder vuur vanwege de steun die het land bood aan terroristische organisaties. Luis Martinez, schrijver van het boek 'The Libyan Paradox', typeert het Libië van de jaren zeventig en tachtig als een "third-world [...] training camp".²⁸ In heel Afrika worden subversieve organisaties – of vrijheidsorganisaties, afhankelijk van hoe het bekeken wordt – gesteund met wapens en geld. In Zuid-Afrika steunt Libië de anti-apartheidsstrijd en in Noord-Ierland worden wapens geleverd aan de Irish Republican Army. Marxistische revolutionairen uit Centraal-Amerika en radicale Palestijnse organisaties als de Popular Front for Liberation of Palestine en de Abu Nidal Groep vinden in Libië een veilige thuishaven voor

²⁵ L. Martinez, *The Libyan Paradox* (New York 2006) 89, 104.

²⁶ Vandewalle, *Libya since independence*, 121.

²⁷ J.C. Barker, *International law and international relations: International relations for the 21st century* (Londen 2000) 160; D. Vandewalle, *A History of Modern Libya* (Cambridge 2006) 132-133.

²⁸ Martinez, *The Libyan Paradox*, 7.

trainingen en plannen vanuit het Noord-Afrikaanse land nieuwe aanslagen. Het veroorzaakt een gespannen relatie tussen Amerika en Libië.

In 1986 doet de Amerikaanse president Ronald Reagan tijdens een persconferentie in het Witte Huis de beroemde uitspraak over Gaddafi die hij de “mad dog of the Middle East” noemt.²⁹ Reagan doet deze uitspraak enkele weken voor het Amerikaanse bombardement op Tripoli en Benghazi (een stad in het oosten van Libië) in de nacht van 15 op 16 april 1986. Het bombardement is een vergeldingsactie voor een aanslag op een Berlijnse discotheek, vaak bezocht door Amerikaanse soldaten, waar de Amerikanen Libië voor verantwoordelijk houden. Operatie ‘El Dorado Canyon’, de Amerikaanse codenaam voor de luchtaanval op Libië, heeft als doel de uitschakeling van Gaddafi maar de Libische leider weet de aanval te overleven. Wel komt Gaddafi’s geadopteerde dochttertje bij het bombardement om het leven. De stevige anti-Amerikaanse retoriek van Gaddafi verandert niet door het bombardement. Drie maanden later zegt hij tijdens een top van de Organisatie van Niet-gebonden landen in Zimbabwe: “[T]o hell with international peace.” Geheel in zijn rabiatische stijl zegt hij verder dat “an international revolutionary army of resistance fighters should be sent out to combat the United States throughout the world.”³⁰

Al eerder had de slechte relatie tussen de Verenigde Staten en Libië vorm gekregen in een Amerikaans embargo. Op 10 maart 1982 kwam Amerika met een verbod op de import van Libische olie en een beperking van de export naar Libië vanwege vermeende Libische steun aan terroristische organisaties. De beruchte Abu Nidal Groep hield kantoor in Tripoli en eiste in 1985 aanslagen op de vliegvelden van Rome en Wenen op. Omdat Libië de Palestijnse groep onderdak verschafte waren de Amerikanen overtuigd van de Libische betrokkenheid bij deze aanslagen. Reagan reageerde met de invoering van de ‘International Emergency Economic Power Act’. Hiermee werden nog strengere bilaterale sancties tegen het land in gang gezet.³¹ Opvallend was dat Europa ondanks de vele incidenten waar Libië bij betrokken was, de Verenigde Staten niet volgde door economische sancties tegen het land op te leggen. In Groot-Brittannië weigerde premier Margaret Thatcher economische sancties op te leggen omdat volgens haar een embargo toch eenvoudig door andere landen omzeild zou kunnen worden. Europa was, en is anno 2010 nog steeds, één van de grootste afnemers van Libische olie en duidelijk is dat de economische belangen strengere sancties tegen Libië in de weg stonden.³²

²⁹ ‘Targeting Gaddafi’, *Time*, 21 april 1986.

³⁰ K.M. Pierce, ‘Zimbabwe Harangues in Harare’, *Time*, 15 september 1986.

³¹ T. Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East: Iraq, Libya, Sudan* (Londen 2001) 30.

³² Vandewalle, *A History of Modern Libya*, 169-170.

Het onderzoek wijst naar Libië

Op 10 oktober 1990 kopt *The New York Times*: “Libya now linked to Pan Am blast.” Dit terwijl tot op dat moment de berichtgeving over het onderzoek in de richting wees van een mogelijke radicale Palestijnse groep die steun zou hebben ontvangen van Iran of Syrië.³³ Het was voer voor speculatie en kwade tongen beweren dat de onverwachtse wending Washington en Londen opvallend goed uitkwam. Door Libië als zondebok aan te wijzen worden Iran en Syrië te vriend gehouden op een moment dat er dringend behoefte is aan regionale bondgenoten vanwege de Golf Oorlog. Ruim een jaar na de publiekelijke verdachtmaking dienen de Verenigde Staten en Groot-Brittannië op 14 november 1991 een eerste officiële aanklacht in tegen Libië. In deze aanklacht worden Abdel Basset Ali-al Megrahi en Al Amin Khalifa Fhimah specifiek genoemd als de twee hoofdverdachten van de Lockerbie aanslag. Ze worden verdacht van het treffen van de voorbereidingen voor de aanslag en van het uiteindelijk plaatsen van de bom aan boord van het vliegtuig. Een week later, op 27 november, komen de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk met een gezamenlijke verklaring, de zogenaamde ‘Tripartiet verklaring’. Frankrijk voegt zich bij de Verenigde Staten en Groot-Brittannië vanwege de aanslag op de UTA 772 boven Niger op 19 september 1989 waarbij 170 mensen om het leven kwamen. Frans onderzoek naar de aanslag heeft ook naar Libische verdachten gewezen, maar Frankrijk eist in de verklaring niet de uitlevering van deze verdachten, maar wel volledige medewerking van Libië aan het onderzoek naar de aanslag. Hoofdzak van de verklaring is de eis van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië voor uitlevering van de twee Lockerbie verdachten voor berechting in Schotland of de Verenigde Staten. Op een Amerikaanse persconferentie diezelfde dag wordt harde taal gesproken door een woordvoerder van de Bush-regering. Alle opties tegen Libië zouden mogelijk zijn, “including possible military reprisals”, als Libië niet tegemoet komt aan de eisen.³⁴ In de officiële Libische reactie wordt elke betrokkenheid bij de aanslag ontkend. De Libische overheid weigert de verdachten te overhandigen en beroept zich er op dat dit in strijd zou zijn met de Libische soevereiniteit. De Tripartiet verklaring wordt door Libië weggezet als een bewijs van de politieke agenda die Amerika, Groot-Brittannië en Frankrijk er op na houden. Ook omdat er al op voorhand financiële compensatie wordt geëist zonder dat er ook maar iets bewezen is. Niet veel later verklaart Libië dat het zich beroept op de Montreal Conventie – in het volgende hoofdstuk wordt hier dieper op ingegaan – en dat het een eigen onderzoek naar de Lockerbie aanslag start.³⁵

De drie westerse landen hebben echter hun pijlen op Libië gericht en de zaak wordt voor de VN Veiligheidsraad gebracht. Op 21 januari 1992 neemt de Veiligheidsraad resolutie 731 aan. In

³³ M. Wines, ‘Libya now linked to Pan Am blast’, *The New York Times*, 10 oktober 1990.

³⁴ D. Johnston, ‘U.S. and British Demand the 2 Libyans’, *The New York Times*, 28 november 1991.

³⁵ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 36-37.

resolutie 731 spreekt de Veiligheidsraad zijn bezorgdheid uit over het bewijs dat in de richting van de Libische functionarissen wijst. Het wordt sterk veroordeeld dat Libië niet meewerkt aan de uitlevering van de verdachten en er wordt geëist dat Libië per direct de verdachten alsnog uitlevert. Verder wordt benadrukt dat Libië volledige medewerking dient te verlenen aan het onderzoek naar de Lockerbie aanslag, maar ook aan het Franse onderzoek naar de UTA aanslag.³⁶ Tijdens een tweetal ontmoetingen tussen Speciaal VN Gezant Vasiliy Safronchuk en Gaddafi in januari en februari 1992, wordt het Libische standpunt tegenover resolutie 731 duidelijk. In een rapport van de VN Secretaris-Generaal wordt verslag gedaan over gesprekken waarin Gaddafi heeft verklaard dat Libië alle medewerking verleent om de daders van de aanslag te vinden. Maar de twee Libische verdachten worden enkel door een Libische rechtbank berecht; uitlevering is in strijd met de Libische soevereiniteit en de Montreal Conventie. Wel zijn rechters en waarnemers uit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië welkom om de rechtzaak bij te wonen. Verder vraagt Gaddafi om nadere informatie over het onderzoek naar de aanslag. Eind februari en begin maart doet Libië nog aanvullende toezeggingen en wordt er voorgesteld een speciaal VN comité in het leven te roepen om te beoordelen of de aanklacht tegen de twee verdachten gegrond is. Zo ja, dan worden de verdachten overhandigd aan een derde partij.³⁷ De Libische toezeggingen mogen niet baten: op 31 maart 1992 wordt resolutie 748 unaniem aangenomen door de Veiligheidsraad. Met ingang van 15 april 1992 zijn de eerste multilaterale sancties tegen Libië een feit.

³⁶ UN Security Council document, S/RES/731, 21 januari 1992.

³⁷ UN Security Council document, S/23574, 11 februari 1992; UN Security Council document, S/23672, 3 maart 1992.

2 – INTERNATIONAAL JURIDISCHE DIMENSIE

Een gevaar voor de internationale vrede en veiligheid

Na VN resolutie 731 roept resolutie 748 Libië voor de tweede keer op tot volledige medewerking aan het onderzoek en de uitlevering van de twee verdachten aan de Verenigde Staten of Groot-Brittannië. De Veiligheidsraad is vastbesloten “to eliminate international terrorism” en roept Libië daarom op om alle steun aan terroristische activiteiten en terroristische groepen direct te staken en terrorisme eenduidig te veroordelen. Besloten wordt daarnaast dat de VN-lidstaten geen toegang meer mogen verlenen aan Libische vliegtuigen tot hun luchtruim en luchthavens, geen vluchten naar Libië mogen uitvoeren en alle kantoren van Libyan Arab Airlines op hun grondgebied moeten sluiten. Bovendien wordt er een verbod ingesteld op de levering van vliegtuigonderdelen aan het land en op onderhoudswerkzaamheden aan Libische vliegtuigen. Tot slot worden wapenleveranties verboden en Libische diplomatieke vertegenwoordigingen in het buitenland dienen hun personeel te reduceren.³⁸ Anderhalf jaar na resolutie 748 wordt op 11 november 1983 resolutie 883 aangenomen. Libië werkt volgens de Veiligheidsraad niet voldoende mee aan een oplossing van het conflict. De aanvullende sancties zijn gericht op de bevrozing van Libische tegoeden in het buitenland en op een verbod op de import van bepaalde apparatuur voor de olieindustrie.³⁹ De luchtvaart en de olieindustrie worden door de sancties het hardst geraakt. De maatregelen zijn daarmee sterk selectief.

De Veiligheidsraad rechtvaardigt de sancties door te verwijzen naar hoofdstuk zeven van het VN Handvest. Hoofdstuk zeven definieert de bevoegdheden van de Veiligheidsraad als de internationale vrede en veiligheid in gevaar wordt gebracht. In dat geval heeft de Veiligheidsraad de mogelijkheid maatregelen te nemen tegen een land. Artikel 41 van hoofdstuk zeven luidt als volgt:

“The Security Council may decide what measures [...] are to be employed to give effect to its decision, and it may call upon the Members of the United Nations to apply such measures. These may include complete or partial interruption of economic relations and of rail, sea, air, postal, telegraphic, radio, and other means of communication, and the severance of diplomatic relations.”⁴⁰

De Veiligheidsraad verwijst naar het bovenstaande artikel en beschouwt Libië daarmee als een bedreiging voor de internationale vrede en veiligheid. Merkwaardig is wel dat de schuld van de twee

³⁸ UN Security Council document, S/RES/748, 31 maart 1992.

³⁹ UN Security Council document, S/RES/883, 11 november 1993.

⁴⁰ UN Charter, Chapter VII.

Libische verdachten op dat moment nog niet vast staat en dat de Libische betrokkenheid dus nog niet bewezen is. Maar al eerder kwam naar voren dat Libië in de loop der jaren betrokken was bij vele incidenten en werd beschuldigd van steun aan terrorisme. Dit kan ook als een bedreiging voor de internationale vrede en veiligheid gezien worden. Tijdens de Koude Oorlog zou het echter onmogelijk zijn geweest om dergelijke resoluties door de Veiligheidsraad heen te krijgen omdat Libië een bondgenoot was van de Sovjet Unie. Maar met het eind van de Koude Oorlog is de invloed van vooral Amerika in de Veiligheidsraad een stuk groter geworden. Auteurs Cortright en Lopez schrijven in *The Sanctions Decade* dat de sancties tegen Libië altijd controversieel zijn geweest. Dit zou ook de reden zijn dat de sancties sterk selectief waren. Juist door deze gerichtheid, ofwel beperktheid, waren veel landen bereid om mee te werken aan de sancties. De verkoop van Libische olie- en gasproducten werd buiten de sancties gehouden waardoor levering aan Europa mogelijk bleef.⁴¹

Het feit dat de Verenigde Staten en Groot-Brittannië⁴² de Lockerbie zaak voor de Veiligheidsraad hebben gebracht is altijd mikpunt geweest van de Libische kritiek. Libië ziet de kwestie als een bilateraal geschil dat met name door de Verenigde Staten is gepolitiseerd. Voor Libië tonen de sancties “the extent of the influence of the United States of America in the [Security] Council and the manner in which that country slants it in order to realize its aspirations”. Door de invloed van de Verenigde Staten in de Veiligheidsraad, is deze volgens Libië niet wat het volgens het Handvest behoort te zijn, namelijk: een orgaan met als primaire verantwoordelijkheid het behoud van internationale vrede en veiligheid, op basis van het principe van neutraliteit en de soevereine gelijkheid van alle staten.⁴³ Het land probeert hiermee in te spelen op de beeldvorming rondom de Veiligheidsraad en de rigide opstelling van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië om tot een oplossing te komen van het conflict. In een later stadium heeft dit geleid tot meer steun vanuit Afrika en de Arabische wereld tegen de sancties, dit komt in het vierde hoofdstuk aan bod. Overigens raakt Libië met zijn kritiek de aloude discussie over een hervorming van de Veiligheidsraad ter verbetering van het democratische gehalte en voor een betere weerspiegeling van de huidige geopolitieke werkelijkheid. Dit is in latere jaren een stokpaardje van Gaddafi geworden. Tijdens de Algemene Vergadering van de VN in New York in september 2009, pleitte Gaddafi in zijn eerste toespraak voor de VN ooit voor hervorming van de VN met een grotere rol voor de Algemene Vergadering: “The solution is to foster democracy at the level of the [...] General Assembly, to which the powers of the Security Council should be transferred.”⁴⁴

⁴¹ D. Cortright en G.A. Lopez, *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s* (Boulder 2000) 1, 112.

⁴² Met in hun spoor Frankrijk met zijn eis voor medewerking aan het onderzoek naar de UTA 772 aanslag. Hier wordt gefocust op Lockerbie en daarom wordt vanaf nu gesproken van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië.

⁴³ UN Security Council document, S/1996/279, 12 april 1996.

⁴⁴ Statement of the Brother Leader at the General Assembly of the United Nations, 1 oktober 2009.

Een beroep op de Montreal Conventie

De Montreal Conventie uit 1971 heeft betrekking op terroristisch geweld tegen de luchtvaart en bepaalt hoe hier tegen moet worden opgetreden. De conventie werd ontworpen naar aanleiding van een reeks terroristische aanslagen op vliegtuigen in 1970 in Egypte en Jordanië. 176 landen hebben de conventie geratificeerd, inclusief Libië, de Verenigde Staten en Groot-Brittannië. Het is één van de twaalf universele conventies tegen terrorisme. Al deze conventies zijn specifiek gericht op een bepaalde vorm van terrorisme. Het grote aantal conventies is te verklaren vanwege het feit dat er binnen de internationale gemeenschap moeilijk overeenstemming bereikt kan worden over de definitie van terrorisme. Een terrorist in de ogen van de één kan immers een vrijheidsstrijder zijn in de ogen van de ander. Door voor specifieke vormen van terrorisme verschillende conventies te ontwerpen wordt die discussie uit de weg gegaan, maar worden terroristische acties tegelijkertijd wel gevat in het internationaal recht.⁴⁵ In het geval van de Lockerbie zaak ontstaat de paradoxale situatie waarbij een land dat nota bene zelf van steun aan terrorisme wordt verdacht, een beroep doet op een anti-terrorisme conventie; op 18 januari 1992 deelt Libië de Veiligheidsraad mee dat het ter verdediging van zijn weigering tot uitlevering zich beroept op de Montreal Conventie.⁴⁶ Libië verwijst hierbij onder andere naar artikel zeven van de conventie:

“The Contracting State in the territory of which the alleged offender is found shall, if it does not extradite him, be obliged, without exception whatsoever and whether or not the offence was committed in its territory, to submit the case to its competent authorities for the purpose of prosecution.”⁴⁷

In artikel zeven wordt het zogenaamde ‘aut dedere aut judicare’ principe uit het internationaal recht aangehaald: wanneer er geen uitleveringsverdrag van kracht is tussen twee landen en een land een onderdaan niet uitlevert, dient het desbetreffende land volgens dit principe zelf over te gaan tot hechtenis en berechting van de verdachte in kwestie.⁴⁸ Behalve artikel zeven verwijst Libië ook naar artikel vijf van de Montreal Conventie. Daarin is bepaald dat een verdachte onder de jurisdictie valt van het land waar de verdachte zich bevindt en dat het land de verdachte naar goed vertrouwen dient te berechten. Dit verklaart meteen waarom Libië zelf een onderzoek en rechtzaak begint tegen de twee Lockerbie verdachten. Het land claimt dat het op grond van deze twee artikelen volledig in zijn recht staat: de twee van terrorisme verdachte personen zijn in hechtenis genomen, de zaak

⁴⁵ United Nations Office on Drugs and Crime, *Legislative Guide to the Universal Anti-Terrorism Conventions and Protocols* (New York 2003) 8; J.P. Grant, ‘Beyond the Montreal Convention’, *Western Reserve University School of Law* 36 (2004) 455.

⁴⁶ UN Security Council document, S/23441, 18 januari 1992.

⁴⁷ Montreal Convention: Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civil aviation, 23 september 1971.

⁴⁸ Grant, ‘Beyond the Montreal Convention’, 457.

wordt onderzocht door de Libische autoriteiten en de bewijslast is opgevraagd bij de aanklagers. Dit laatste punt trekt Libië zelfs nog verder door wanneer het kritiek uit op het gebrek aan medewerking van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië aan het Libische onderzoek.⁴⁹ Ironisch genoeg een verwijt dat juist andersom gemaakt wordt tegen Libië, maar het zal niet de enige keer blijken dat Libië de rollen probeert om te draaien.

Omdat alle drie de landen de Montreal Conventie hebben geratificeerd lijkt Libië in zijn recht te staan door te weigeren de verdachten uit te leveren en zelf een gerechtelijke procedure te starten. In de Lockerbie zaak wordt echter eens te meer duidelijk dat het internationaal recht op verschillende wijze geïnterpreteerd kan worden. In een artikel over de Libische invocatie van de Montreal Conventie van auteur John P. Grant wordt geschreven dat de Verenigde Staten en Groot-Brittannië doelbewust een bepaalde woordkeus bezigen in de aanklacht tegen Libië en later ook in de resoluties van de Veiligheidsraad. Vanaf het begin eisen de aanklagers van Libië namelijk dat het land de verdachten overgeeft, 'surrender', in plaats van uitleveren, 'extradition'. Door het gebruik van een andere juridische term kan de Montreal Conventie in dit geval niet van kracht zijn omdat de conventie specifiek spreekt over de uitlevering van onderdanen en niet over overgave. Dit althans vanuit de optiek van Grant die hierbij verwijst naar de meningen van een drietal andere rechtsgeleerden.⁵⁰ Een ander argument tegen de Libische positie is dat de Montreal Conventie niet handelt over de uitlevering van onderdanen van een land dat zelf beschuldigd wordt van steun aan terrorisme zoals in het geval van Libië. Daarbij waren de twee verdachten ook nog eens in dienst van de Libische inlichtingendienst. In het geval van een dergelijke tekortkoming van een conventie kan de Veiligheidsraad met een resolutie soelaas bieden. Dit is precies wat de twee aanklagers voor ogen hadden. De sancties lijken om die reden onontkoombaar, maar in een uiterste poging om de sancties op zijn minst te vertragen maakt Libië twee maanden na resolutie 731 de zaak aanhangig bij het Internationaal Gerechtshof in Den Haag.⁵¹

Libië stapt naar het Internationaal Gerechtshof

Dat de gang naar het Internationaal Gerechtshof wordt gemaakt is op dat moment een verrassende stap omdat Gaddafi tijdens onderhandelingen met de VN wisselende signalen blijkt te hebben afgegeven over een eventuele uitlevering. Secretaris-Generaal Boutros-Ghali is daarom geneigd aan de Veiligheidsraad te rapporteren dat er vooruitgang is in de medewerking van Tripoli. Maar als Libië de zaak in maart 1992 voor het hof brengt, blijkt die vooruitgang er helemaal niet te zijn en is

⁴⁹ UN Security Council document, S/23441, 18 januari 1992.

⁵⁰ Grant, 'Beyond the Montreal Convention', 461; Deze drie zijn: C. C. Joyner en W. P. Rothbaum, 'Libya and the Aerial Incident at Lockerbie: What Lessons for International Extradition Law?' *Michigan Journal of International Law* 14 (1993) en O. Y. Elagab, 'The Hague as the Seat of the Lockerbie Trial: Some Constraints' *International Law* 34 (2000).

⁵¹ J.A. Frank, 'A return to Lockerbie and the Montreal Convention in the wake of the September 11th terrorist attacks', *Denver Journal of International Law and Policy* 20 (2002) 536-538.

duidelijk dat het land blijft weigeren de twee verdachten uit te leveren. Het feit dat Libië de zaak voorbrengt wordt daarom op dat moment als een tactiek gezien om het opleggen van sancties te rekken zodat het land zich er beter op kan voorbereiden.⁵² Als het Libische betoog wordt gevolgd en er dus vanuit wordt gegaan dat de Montreal Conventie van toepassing is, staat het land niettemin in zijn recht om de zaak voor te brengen. Artikel veertien van de conventie bepaalt dat wanneer er geen overeenstemming tussen partijen kan worden bereikt de kwestie voor het Internationaal Gerechtshof kan worden gebracht. Het Libische pleidooi komt op het volgende neer: de Verenigde Staten en Groot-Brittannië zijn net als Libië partij bij de Montreal Conventie, naar de letter van de conventie meent Libië dat het jurisdictie heeft over de zaak. Omdat wordt geweigerd de twee uit te leveren dient Libië de verdachten zelf te berechten. Om een rechtzaak te kunnen beginnen tegen de verdachten is er bewijs nodig van de twee aanklagers zodat de Libische rechtspraak een oordeel kan vellen. Omdat de Verenigde Staten en Groot-Brittannië weigeren mee te werken aan een rechtzaak en aanhoudend benadrukken de verdachten in Schotland of in de Verenigde Staten te willen berechten zijn ze in overtreding van de Montreal Conventie. Libië vraagt aan het Internationaal Gerechtshof of het recht kan spreken in deze kwestie. Verder vraagt Libië ook aan het Internationaal Gerechtshof om te verklaren “that the United Kingdom [and the United States are] under a legal obligation immediately to cease and desist [...] from the use of any and all force or threats against Libya.”⁵³ Libië dient in totaal twee zaken in bij het Internationaal Gerechtshof; één tegen de Verenigde Staten en één tegen Groot-Brittannië.

Washington en Londen hebben de stap naar de Veiligheidsraad echter niet zonder reden gemaakt. In hoofdstuk vijf, artikel 25 van het VN Handvest is bepaald dat alle VN-lidstaten beslissingen van de Veiligheidsraad dienen te accepteren en uit te voeren. De consequentie is dat alle VN-lidstaten zich aan de resoluties moeten houden die door de Veiligheidsraad worden aangenomen. Het Internationaal Gerechtshof gaat mee met de bepaling uit het Handvest en besluit op 14 april 1992 dat het geen recht kan spreken in deze zaak omdat resolutie 748 bindend is.⁵⁴ De kous is hiermee niet af want Libië krijgt na deze uitspraak nog de mogelijkheid om beroep aan te tekenen en nieuw bewijs aan te voeren. De Verenigde Staten en Groot-Brittannië krijgen vervolgens tot juni 1995 de gelegenheid om tegenbewijs in te dienen. De Lockerbie zaak is een interessante casus in het internationaal recht omdat Libië door de zaak voor het Internationaal Gerechtshof te brengen, feitelijk uittest tot hoever de macht van de Veiligheidsraad reikt en of het Internationaal Gerechtshof de mogelijkheid heeft om de Veiligheidsraad terug te fluiten.

⁵² P. Lewis, ‘Qaddafi parries attempt to impose sanctions’, *The New York Times*, 5 maart 1992.

⁵³ ICJ, *Questions of Interpretation & Application of the 1971 Montreal Convention (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom)* 3 maart 1992.

⁵⁴ Frank, ‘A return to Lockerbie’, 537-538.

Op 27 februari 1998, nadat al het bewijs en de objecties zijn onderzocht, doet het Gerechtshof een uitspraak in het voordeel van Libië. De uitspraak wordt door Libië als een overwinning gezien omdat eindelijk na jarenlang procederen, besloten wordt dat het land wel degelijk een appèl kan doen op het Gerechtshof. De rechtzaak wordt voortgezet en het Gerechtshof besluit te onderzoeken of de Libische aanspraak op de Montreal Conventie gegrond is.⁵⁵ Tot een werkelijke test van de macht van de Veiligheidsraad is het achteraf nooit gekomen omdat er tussen de partijen een overeenstemming wordt bereikt over de overdracht van de verdachten en het proces in Nederland. In 2003 staakt Libië de rechtzaak als laatste tegemoetkoming in ruil voor de definitieve beëindiging van de sancties.

De Montreal Conventie en het Internationaal Gerechtshof zijn in principe de enige middelen in het internationaal recht waar Libië een beroep op kon doen om zich tegen de sancties te verweren. Vandaag de dag zou ook het Internationaal Strafhof in Den Haag geen uitkomst kunnen bieden. Het Internationaal Strafhof heeft immers niet de jurisdictie om recht te spreken over terrorisme, maar daar komt nog eens bij dat Libië en Amerika geen partij zijn van het Verdrag van Rome.⁵⁶ In 2009 tijdens zijn termijn als voorzitter van de Afrikaanse Unie, de opvolger van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid, noemde Gaddafi het Internationaal Strafhof zelfs “a new world terrorism”.⁵⁷

De Libische initiatieven

De Libische initiatieven om met behulp van internationaal recht het conflict op te lossen en daarmee een einde te maken aan de sancties worden gedurende de sanctie-periode nauwelijks bijgesteld. De essentie van het Libische standpunt blijft gelijk omdat het land blijft weigeren de twee verdachten over te dragen, maar er zijn wel kleine verschuivingen zichtbaar in het soort oplossingen dat Tripoli oppert. In het begin stelt Libië dat een rechtzaak, verwijzend naar de Montreal Conventie, alleen kan plaatsvinden op Libisch grondgebied. Hierboven werd al duidelijk dat Libië tevens bereid was om de verdachten te overhandigen aan een derde partij, zoals Malta of een Arabisch land.⁵⁸ Later blijkt ondermeer uit Libische brieven aan de Veiligheidsraad en uit Arabische Liga resolutie 5373 van 27 maart 1994, dat Libië ook akkoord gaat met een berechting van de twee verdachten door Schotse rechters en onder Schots recht. Voorgesteld wordt verder om de berechting te laten plaatsvinden voor een tribunaal bij het Internationaal Gerechtshof. In de Arabische Liga resolutie wordt verder ook de tevredenheid benadrukt over de “constructieve initiatieven die zijn voorgesteld door Libië om tot

⁵⁵ M. David, ‘Passport to Justice: Internationalizing the Political Question Doctrine for Application in the World Court’, *Harvard International Law Journal* 40 (1999) 9-12.

⁵⁶ Grant, ‘Beyond the Montreal Convention’, 465-466.

⁵⁷ D. Charter, ‘World court under threat as President al-Bashir of Sudan defies warrant’, *The Times*, 2 april 2009.

⁵⁸ UN Security Council document, S/23574, 11 februari 1992; UN Security Council document, S/23672, 3 maart 1992.

een oplossing van het conflict te komen.”⁵⁹ Hoe anders is de mening van de twee aanklagers in deze. Zij blijken juist niet onder de indruk van de Libische voorstellen en reageren op de volgende manier:

“[A] trial in a third country, even one before an international tribunal or a so-called Scottish court, is unacceptable: suspects cannot be allowed to choose the venue of their trial. These Libyan proposals are nothing more than attempts to divert attention from their refusal to comply.”

Geen van de oplossingen wordt dus geaccepteerd. Keer op keer worden de Libische initiatieven afgedaan als pogingen van het land om de aandacht af te leiden van waar de kwestie feitelijk om draait: de uitlevering van de twee verdachten zodat ze in de Verenigde Staten of in Schotland terecht kunnen worden.⁶⁰

Opmerkelijk is daarom dat de uiteindelijke oplossing zeer dicht bij de Libische voorstellen ligt: de verdachten zijn uitgeleverd aan een neutraal land, in dit geval Nederland, waar een Schotse rechtbank is opgezet. De sleutel voor de oplossing van het conflict blijkt achteraf gezien ook al aanwezig in Arabische Liga resolutie uit 1994. Libië heeft met zijn voorstellen een oplossing van het conflict in principe wel dichterbij gebracht, maar het duurde een tijd voor de twee aanklagers er met hun eigen voorstel in mee gingen. Wellicht ook omdat Libië vijandelijke taal bleef uitslaan en de integriteit van de aanklagers in twijfel trok: “It is the adversary, which claims that it went to the Security Council because of what it calls "terrorism", that is actually engaging in terrorism.”⁶¹ De oplossing van het conflict werd uiteindelijk met het Lockerbie proces in Nederland wel bereikt via internationaal recht, maar Libië heeft de beëindiging van de sancties niet door het gebruik van internationaal recht voor elkaar gekregen. De uitspraak van het Internationaal Gerechtshof in 1998 welke in het voordeel van Libië uitviel, had de kwestie misschien in het voordeel van Libië kunnen beslissen, maar voor dat het Internationaal Gerechtshof een uitspraak kon doen was er een oplossing gevonden.

⁵⁹ UN Security Council document, S/26760, 17 november 1993; UN Security Council document, S/1994/373, 31 maart 1994.

⁶⁰ UN Security Council document, S/1994/938, 9 augustus 1994.

⁶¹ UN Security Council document, S/1997/857, 12 november 1997.

3 – ECONOMISCH-SOCIALE IMPACT EN HUMANITAIRE CONSEQUENTIES

De economisch-sociale impact van de VN-sancties

Om de uitwerking van de sancties op Libië te benadrukken is de volgende zinsnede vaak terug te vinden in Libische brieven en rapporten aan de Veiligheidsraad: “The serious damage done and its adverse consequences have affected all aspects of life equally”.⁶² Meer specifiek hebben de sancties tot gevolg dat prijzen van goederen op de lokale markt stijgen, waarbij sommige goederen 200 procent duurder zouden zijn geworden en andere goederen 70 tot 150 procent duurder. Dit heeft er voor gezorgd dat de Libiërs hun spaargeld hebben uitgeput en dat vooral de lage inkomens afhankelijk zijn van de staat, dit wordt althans beweerd door diezelfde Libische staat in een rapport aan de Veiligheidsraad in 1995.⁶³ Kortom, er is een sterke inflatie in Libië als gevolg van de sancties. Schrijver Tim Niblock spreekt over een inflatie van ruim 35 procent per jaar tussen 1993 en 1997. De effecten van de inflatie werden verergerd doordat de salarissen in de Libische publieke sector sinds 1982 onveranderd waren gebleven. Het Internationaal Monetair Fonds berekende in de jaren negentig dat 75 procent van de werkgelegenheid destijds in de Libische publieke sector zat. Een groot aantal mensen was dus afhankelijk van de staat. Tel hier ook nog eens de hoge werkeloosheid bij op in combinatie met een hoog geboortecijfer en men heeft ongeveer een idee van de sociaal economische gevolgen die de sancties gehad moeten hebben voor de Libische bevolking.⁶⁴

De kosten van de sancties worden door Libië zelf geraamd op 24 miljard Amerikaanse dollar. In Libische rapporten worden achtereenvolgens de gevolgen voor de landbouw, de energie sector, de commercie en de industrie besproken. Vanzelfsprekend wordt ook de schade aan de luchtvaartindustrie toegelicht, een sector waar de sancties specifiek op gericht zijn. Hoewel hierboven een beeld is geschetst van de gevolgen die de sancties voor de bevolking gehad moeten hebben, zijn de meningen verdeeld over het effect op de Libische economie in zijn geheel. Cortright en Lopez spreken van een beperkte financiële impact en benadrukken dat de Libische cijfers niet onafhankelijk geverifieerd zijn. Verder beweren ze dat Libië bijvoorbeeld, ondanks dalende inkomsten uit de olieindustrie, vrij stabiele cijfers van olieproductie wist te houden en dat de effecten van enkel de VN-sancties moeilijk te achterhalen zijn omdat ook Amerika al jaren daarvoor een olie-embargo had opgelegd.⁶⁵ En hoewel Niblock weliswaar schrijft dat de levensstandaard door onder meer de hoge inflatie tijdens de sancties voor veel mensen achteruit moet zijn gegaan, betoogt hij in zijn boek dat tegelijkertijd de kern van de Libische economie bleef draaien: De

⁶² UN Security Council document, S/1997/404, 27 mei 1997.

⁶³ UN Security Council document, S/1995/474, 12 juni 1995.

⁶⁴ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 74; L. Dris-Aït-Hamadoucha en Y. Zoubir, ‘The Maghreb: Social, Political, and Economic Developments’, *Perspectives on Global Development and Technology* 6 (2007) 284-285.

⁶⁵ Cortright en Lopez, *The Sanctions Decade*, 115.

olieproductie en export werd op het OPEC pijl gehouden, grote infrastructuur projecten werden voortgezet en basis goederen bleven beschikbaar voor de bevolking. Maar naast de hoge inflatie hebben juist ook deze zaken gezorgd voor een verslechtering van de levensstandaard. De olieproductie en-export werd op het OPEC peil gehouden, maar door wereldwijde ontwikkelingen was er toch een daling in de inkomsten uit de olieindustrie en probeerde het land in het geheim buitenlandse tegoeden op te bouwen als voorzorgsmaatregel in het geval dat de sancties zouden worden uitgebreid. Voor het behoud van de olieindustrie en voor het voortzetten van de infrastructuur projecten, moest er op andere gebieden worden bezuinigd. Tot slot was er in sommige gevallen ook simpelweg sprake van mismanagement van de economie en een onduidelijke en inefficiënte regelgeving. Dus juist in de poging van de Libische overheid om de kern van de economie draaiende te houden, verslechterde de levensomstandigheden.⁶⁶ Bovenstaande geeft aan dat het effect van de sancties genuanceerd bekeken moet worden en dat ook niet kan worden aangetoond of de slechte staat van de Libische economie geheel aan de VN-sancties gewijd kan worden. Maar bij het verweer tegen de sancties heeft Libië er geen baat bij om zich genuanceerd uit te laten over de gevolgen. Gevolgen zullen daarom wellicht zijn aangedikt om de argumentatie meer kracht te geven.

De humanitaire gevolgen voor de Libische bevolking

“Disastrous at the human level”, zo noemt Libië de gevolgen van de sancties die op dat moment slechts twee weken eerder zijn ingegaan. Voornamelijk de gezondheidszorg wordt volgens Libië hard getroffen.⁶⁷ Bepaalde groepen in de samenleving zijn hier de dupe van. Zo zouden de gevolgen vooral impact hebben op de zorg voor kinderen, zwangere vrouwen, verstandelijke en geestelijke gehandicapten en bejaarden. Door de sancties is er voor deze groepen minder zorg mogelijk, is er een tekort aan vaccinaties en medicijnen en voor gecompliceerde bevallingen kan er geen beroep worden gedaan op buitenlandse specialisten. Het luchtembargo dwingt het land daarnaast te zoeken naar alternatieven voor het transport van medicijnen. In de praktijk betekent dit dat medicijnen over zee vanuit Malta moeten komen of over land vanuit Tunesië. Het probleem hiermee is echter dat er een tekort is aan koelfaciliteiten bij deze vormen van transport waardoor het probleem ontstaat dat medicijnen vaak bij aankomst niet meer bruikbaar zijn of met grote vertraging arriveren. Ook is er een tekort aan medisch personeel ontstaan omdat buitenlandse werknemers, waar de Libische gezondheidszorg van afhankelijk is, het land na de sancties massaal hebben verlaten en een gat hebben gelaten in de sector van de medische diensten.⁶⁸ Dit zijn argumenten die Libië vrij snel na de invoering van de sancties aanvoert in brieven en memoranda aan de Veiligheidsraad.

⁶⁶ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 63-69.

⁶⁷ UN Security Council document, S/23855, 29 april 1992.

⁶⁸ UN Security Council document, S/24186, 26 juni 1992.

In augustus 1992 dient de Libische vertegenwoordiger bij de VN het eerste rapport in bij de Veiligheidsraad over de gevolgen van de sancties, waarin verslag wordt gedaan over de periode van 15 april tot 31 juli 1992. Tot en met het eind van de sancties zou Libië ieder jaar een dergelijk rapport indienen. Elk rapport houdt een identieke structuur aan en heeft veel aandacht voor de “human impact” van de sancties. Standaard wordt begonnen met het volgende statement: “[The implementation of the sanctions] has caused large-scale injury to the Libyan Arab People in various aspects of human and economic life”, waarna er een opsomming volgt van de humanitaire gevolgen.⁶⁹ Een opvallend argument is de toenemende belasting van het Libische wegennetwerk. Dit wordt door het land geweten aan de sancties omdat die de luchtvaart beperken. Dit heeft volgens Libië een sterke stijging van het aantal verkeersongelukken tot gevolg.

De belangrijkste terugkerende klacht in de rapporten over de gevolgen van de sancties, heeft betrekking op de behandeling van Libische patiënten in het buitenland die door de aard van hun complicaties niet in Libië zelf behandeld kunnen worden, niet over land kunnen reizen en dus per vliegtuig vervoerd moeten worden waarmee het embargo dus eigenlijk geschonden zou worden. Hierbij moet vermeld worden dat de Veiligheidsraad voor dit soort gevallen een commissie in het leven heeft geroepen. De commissie heeft de bevoegdheid om toestemming te verlenen op grond van “significant humanitarian needs” voor Libische patiënten die per medische vlucht naar het buitenland moeten reizen. Naast medische vluchten kan de commissie ook toestemming verlenen voor religieuze vluchten zoals voor pelgrims die naar Saoedi-Arabië voor de hadj willen reizen. Ook moet de commissie beoordelen of de sancties hun doel bereiken, controleren of alle VN-lidstaten zich aan de sancties houden en in de gaten houden of buurlanden van Libië niet in de economische problemen komen door de sancties.⁷⁰ Libië stelt echter te worden tegengewerkt door de commissie. Aanvragen voor medische vluchten zouden worden vertraagd en onderhevig zijn aan bureaucratie, terwijl buitenlanders die in Libië verblijven wel snel geholpen worden. Het land beticht de commissie daarnaast van een vijandelijke houding omdat er in een aantal gevallen medische vluchten zijn geweigerd. Dit heeft geleid tot de dood van veel patiënten, aldus Libië.⁷¹ Een harde uitspraak. Feitelijk zegt Libië hiermee dat de commissie bloed aan haar handen heeft. In september 1997 stemt de Arabische Liga voor een verzachting van het luchtvaartembargo en voor meer medische vluchten vanuit Libië. Het is een teken dat het Libische pleidooi effect heeft en dat de Arabische wereld zich op dit vlak achter Libië schaart.⁷²

Ieder jaar komt Libië met nieuwe cijfers over het aantal slachtoffers van de sancties. Bij het eerste rapport staat het cijfer van patiënten die niet naar het buitenland vervoerd konden worden

⁶⁹ UN Security Council document, S/24428, 14 augustus 1992.

⁷⁰ Security Council Committee established pursuant to resolution 748 (1992), S/1996/2, 2 januari 1996.

⁷¹ UN Security Council document, S/1994/921, 3 August 1994.

⁷² Cortright en Lopez, *The Sanctions Decade*, 118.

nog op 3445 waarvan er in 1992 150 waren overleden. In 1994 is dit getal al opgelopen tot 9000 niet geëvacueerde patiënten waarvan 350 patiënten zijn overleden doordat ze vervoerd werden over land. In 1997 wordt tot slot gesproken van in totaal 5750 personen die zijn omgekomen door de sancties. Voor dit hoge aantal zijn alle slachtoffers bij elkaar opgeteld; patiënten die niet vervoerd konden worden per vliegtuig, verkeersslachtoffers, vrouwen die omkwamen bij de bevalling en doodgeboren kinderen.⁷³

Mensenrechten en de gang naar Genève

Libië heeft de afgelopen decennia een slechte reputatie opgebouwd op het gebied van politieke en civiele mensenrechten. Die reputatie wordt ook nu nog waargemaakt; in 2009 nam het land een plek in op de 'Worst of the worst' lijst. Dit is een lijst van de meest repressieve landen ter wereld welke jaarlijks wordt opgesteld door de NGO Freedom House. Libië staat in hetzelfde rijtje van landen als Myanmar, Noord-Korea en Somalië.⁷⁴ Al eerder is gesproken over het verbod op politieke partijen in Libië, maar er is ook geen vrijheid van meningsuiting, vooral kritiek op Gaddafi is uit den bozen. Ten tijden van de sancties hadden mensenrechtenorganisaties geen toegang tot het land en vonden er dus ook geen waarnemingsmissies plaats. Bekend is wel dat er in deze periode een forse toename was in de schending van mensenrechten in Libië, volgens Amnesty International. Zo werden personen uit het niets gearresteerd en opgesloten zonder proces, verdwenen tegenstanders van het regime en werden gevangenen gemarteld of overleden in detentie. Een verklaring voor de toename van de mensenrechtenschendingen in de jaren negentig is de opkomst van Islamistische groepen waar Tripoli hard tegen optrad.⁷⁵ De meest geruchtmakende zaak is de 'Abu Salim massacre' van juni 1996. Hierbij werden 1200 gevangen gedood in de Abu Salim gevangenis in Tripoli, het detentiecentrum voor politieke gevangenen in Libië. Het curieuze verhaal gaat dat de kok van de gevangenis de volgende dag 1200 maaltijden minder moest bereiden, waaruit hij het aantal gedode gevangen kon afleiden na afloop van de slachtpartij waar hij de avond er voor getuige van was geweest. Na jarenlange ontkenning door de Libische regering is de moordpartij en het aantal van 1200 gedode gevangenen in 2009 door de Libische Minister van Justitie bevestigd. De aanleiding voor de moordpartij was een opstand van gevangen tegen het strenge regime in de gevangenis en het beperkte aantal bezoeken voor familieleden.⁷⁶

Met de onthutsende mensenrechtensituatie in Libië in de jaren negentig in het achterhoofd is het jaarlijkse pleidooi van Libië voor de VN Mensenrechten Commissie in Genève extra wrang.

⁷³ UN Security Council document, S/24428, 14 augustus 1992; UN Security Council document, S/1994/921, 3 August 1994; UN Security Council document, S/1997/404, 27 mei 1997.

⁷⁴ Freedom house, *Worst of the worst* (2009).

⁷⁵ Amnesty International, *Libya of tomorrow: What hope for human rights?* (2010) 18-19.

⁷⁶ Human Rights Watch, *Truth and Justice Can't Wait - Human Rights Developments in Libya amid Institutional Obstacles* (2009) 46-47.

Jaarlijks spreekt Libië zijn toewijding in Genève uit aan het doel van de Mensenrechten Commissie en aan de fundamentele en legitieme rechten van alle mensen ter wereld. Desondanks, zo volgt de Libische redenering, is het land slachtoffer van een embargo tegen het Libische volk waarin alle onderdelen van het dagelijkse leven worden geraakt. Dit gaat rechtstreeks in tegen alle mensenrechtenconventies en-principes.⁷⁷ Tijdens de 62ste sessie van de VN Mensenrechten Commissie in Genève op 8 maart 1994 wordt dit standpunt herhaald en beweert de Libische vertegenwoordiger dat de sancties extreme gevolgen hebben voor de Libische bevolking op het gebied van mensenrechten. Volgens de vertegenwoordiger is de hachelijke situatie opzettelijk gecreëerd om te zorgen dat het land niet tegemoet kan komen aan internationale afspraken over mensenrechten. De opheffing van de sancties wordt door Libië daarom beschouwd als een humanitaire verantwoordelijkheid van de Mensenrechten Commissie en de Commissie wordt opgeroepen om de sancties te veroordelen.⁷⁸

⁷⁷ UN Commission on Human Rights, E/CN.4/1994/108, 9 februari 1994.

⁷⁸ UN Commission on Human Rights, *Summary record of the 62nd meeting*, E/CN.4/1994/SR.62, 24 juli 1996.

4 – DIPLOMATIEKE EN POLITIEKE STRATEGIE

Veroordeling van terrorisme

Van begin af aan is over één zaak duidelijkheid. In reactie op de resoluties veroordeelt Libië terrorisme in alle toonaarden. In brieven van de Libische Minister van Buitenlandse Zaken aan de Veiligheidsraad, reeds zeven exemplaren in 1992, claimt Libië dat alle hulp aan terroristische organisaties en aan individuen betrokken bij terroristische activiteiten per direct wordt gestaakt en trainingskampen op Libisch grondgebied worden gesloten.⁷⁹ Om de goede wil te bewijzen speelt Tripoli in mei 1992, kort na het ingaan van de sancties, informatie door aan Londen over de Irish Republican Army (IRA). Er worden details vrijgegeven over financiële hulp aan de IRA, wapenleveringen en namen van contactenpersonen. Een tactische manoeuvre en een poging welwillendheid te creëren bij de Britten. Dat het een tactische zet is, wordt duidelijk omdat Libië gedurende de sancties deze vrijgevigheid vaak aanhaalt om te onderbouwen dat het wel degelijk tegemoet komt aan de eisen van de resoluties en dat het meewerkt in de strijd tegen terrorisme.

Libië stelt dat gezochte terroristen uit Libië gedeporteerd zullen worden, maar ontkent dat de beruchte Palestijnse Abu Nidal Groep, onder leiding van Abu Musa, zich op zijn grondgebied bevindt. Abu Musa zou Libië voor het laatst in 1989 hebben aangedaan.⁸⁰ Andere bronnen beweren dat de Abu Nidal Groep pas in 1999 Libië zou zijn uitgezet en dat ook pas in dat jaar de banden werden verbroken met andere radicale Palestijnse groepen.⁸¹ Het is moeilijk te bewijzen wie er gelijk heeft. Dit legt meteen een dilemma bloot: hoe vaak Libië ook roept dat het terrorisme veroordeelt, zolang niet aan die andere eis wordt voldaan, uitlevering, komt er weinig beweging in de zaak. Libië geeft zich echter niet snel gewonnen en maakt de nadrukkelijke veroordeling van terrorisme onderdeel van zijn verweer tegen de sancties. Het land stelt dat er voorbij wordt gegaan aan de veroordeling van terrorisme en aan het feit dat het wil samenwerken om gezamenlijk terrorisme uit te bannen. Daarop vraagt Libië aan de “Secretary-General of the United Nations to dispatch a mission to verify the concrete measures taken that demonstrate the absence of any connection between the Jamahiriya and terrorism.”⁸² Hiermee kaatst Libië de bal terug naar de Veiligheidsraad met de roep om een ‘Fact finding mission’ van de VN die dient te bevestigen dat er werkelijk geen banden meer zijn tussen Libië en terrorisme. De Veiligheidsraad weigert echter tegemoet te komen aan het Libische verzoek om een dergelijke missie naar het land te sturen.

⁷⁹ UN Security Council document, S/26500, 28 september 1993.

⁸⁰ UN Security Council document, S/23918, 14 mei 1992.

⁸¹ R. Takeyh, ‘The rogue who came in from the cold’, *Foreign Affairs* mei/juni (2001) 68.

⁸² UN Security Council Document, S/26760, 17 november 1993.

Van 13 tot 18 december 1997 stuurt de Veiligheidsraad uiteindelijk toch een onderzoeksmissie naar Libië, maar deze heeft als doel: “[T]o listen and record the views of the Government on the implementation of the resolutions and on the economic and social conditions in the country.”⁸³ Het betreft weliswaar geen missie die dient te bevestigen of Libië banden met terrorisme heeft opgezegd, het zou ook moeilijk zijn voor een missie om dit te controleren, maar in het Libische kamp zou het hoe dan ook als een positieve ontwikkeling gezien zijn. Eindelijk worden de Libische argumenten tegen de sancties door de VN gehoord. Dat de onderzoeksmissie wordt gestuurd is met name het gevolg van toenemende druk van de internationale gemeenschap, wat ook een teken is dat het gehamer op de economische en sociale gevolgen van de sancties effect heeft. Voorts maakt het duidelijk dat er eind 1997 sprake is van een beginnende nieuwe dynamiek in de Lockerbie zaak.

Libië probeert de rollen om te draaien

Vanaf 1994 gooit Libië het over een andere boeg. Er wordt geprobeerd de rollen om te draaien: Groot-Brittannië en – vooral – de Verenigde Staten worden zelf van terrorisme tegen Libië beschuldigd. Het is geen nieuwe beschuldiging want Gaddafi heeft dit al vaker gezegd, zoals blijkt uit het al eerder aangehaalde citaat uit een interview van Gaddafi met *Time* in 1981: “We believe America is practicing all kinds of terrorism against Libya. Even the accusation that we are involved in terrorism is in itself an act of terrorism.”⁸⁴ Gaddafi doet deze uitspraak naar aanleiding van Amerikaanse beschuldigingen aan het adres van Libië over steun aan terroristische organisaties. In 1994 wordt dit argument voor het eerst gebruikt in het Libische verweer tegen de sancties als op 19 april van dat jaar Libië een verklaring indient bij de Veiligheidsraad afkomstig van de “Association of Families of Victims of the United States - United Kingdom Aggression against the People of the Libyan Arab Jamahiriya.” Het is op dat moment acht jaar geleden dat de Verenigde Staten, met steun van Groot-Brittannië omdat gebruik is gemaakt van Britse vliegbases, Tripoli en Benghazi hebben gebombardeerd. Deze viering wordt aangegrepen om een offensief te starten: “Reagan, Thatcher and the pilots who carried out the heinous crime and participated in the planning and execution are deemed war criminals who must be handed over and tried before Libyan courts.”⁸⁵ Het is een poging om de Lockerbie zaak gelijk te stellen aan het bombardement van 1986. De eis zal in Washington en Londen weinig serieus genomen zijn, maar is wel het begin van een nieuwe trend in de Libische strategie. Vanaf nu kiest Libië de aanval.

Zelfs als de Amerikaanse radiozender de ‘Voice of America’ Libië van mensenrechtenschendingen beticht – een beschuldiging die gezien bovenstaande informatie

⁸³ UN Security Council Document, S/1998/201, 6 maart 1998.

⁸⁴ ‘An Interview with Gaddafi’, *Time*, 8 juni 1981.

⁸⁵ UN Security Council document, S/1994/473, 20 april 1994.

gegrond was – volgt direct na de gewraakte uitzending een brief aan de Veiligheidsraad waarin het land een diepgaand onderzoek eist naar mensenrechtenschendingen in Amerika.⁸⁶ Andere berichten in de media over een Amerikaanse samenwerking met Libische dissidenten zijn voldoende om de Verenigde Staten te beschuldigen van steun aan terroristen die als doel hebben de Libische regering omver te werpen.⁸⁷

De situatie dreigt te escaleren als Amerika Libië er openlijk van beschuldigt chemische wapens te produceren. Amerikaanse media spreken over een mogelijk op handenzijnde precisie bombardement op een Libische wapenfabriek. De Amerikaanse Minister van Defensie, William J. Perry, doet op een gegeven moment zelfs de uitspraak dat de Verenigde Staten een grootschalige militaire interventie aan het voorbereiden zijn. Hoewel deze uitlating niet veel later wordt afgezwakt, geeft het weer dat de spanningen tussen de twee landen toenemen.⁸⁸ De Libische Minister van Buitenlandse Zaken Omar Muntasser, doet de Amerikaanse beschuldigingen over de productie van chemische wapens af als “weer een leugen van de Amerikaanse inlichtingendienst.” Ook in dit geval grijpt Libië terug op het bombardement van 1986, dat volgens Libië werd gemotiveerd op grond van valse bewijsvoering omdat het nooit is bewezen dat Libië achter de aanslag op de Berlijnse nachtclub La Belle zat.⁸⁹ Tot hier en niet verder, lijkt het land te willen uitdragen.

De VN-sancties worden uitgetest

De frustratie van Libië met de sancties wordt steeds groter en naarmate de sancties voortduren, gaat Libië zich steeds meer verzetten. Het protest krijgt de vorm van concrete acties waarmee het land lijkt te testen hoe streng er wordt opgetreden tegen overtredingen van de sancties. In april 1995 overtreedt Libië de sancties door een vliegtuig met pelgrims te laten vertrekken naar Jeddah in Saoedi-Arabië om in Mekka de hadj bij te wonen. De VN veroordeelt de actie onmiddellijk en bekritiseert ook Saoedi-Arabië voor de betrokkenheid. In juni 1996 overtreedt Gaddafi zelf de sancties door naar de Arabische Liga top in Caïro te vliegen.⁹⁰ De rigoureuze manier van verzet loopt parallel met het eerste bericht dat Gaddafi sinds het begin van de sancties rechtstreeks aan de Veiligheidsraad richt. Enkele weken nadat hij naar Caïro is gevlogen voor de Arabische Liga bijeenkomst, brengt hij de Veiligheidsraad op de hoogte van zijn plan om in de nabije toekomst weer een actievere rol te gaan spelen op het internationale toneel. Het luchtembargo heeft Libië geïsoleerd, stelt hij en maakt het bijna onmogelijk voor hem om naar verre landen af te reizen. In de brief schrijft Gaddafi dat hij weigert de internationale afwezigheid van Libië voort te zetten. Hij

⁸⁶ UN Security Council document, S/1995/137, 14 februari 1995.

⁸⁷ UN Security Council document, S/1995/355, 4 mei 1995.

⁸⁸ UN Security Council document, S/1996/342, 8 mei 1996.

⁸⁹ UN Security Council document, S/1996/279, 12 april 1996.

⁹⁰ R. Lawless, 'Libya – The Lockerbie affair and the imposition of UN economic sanctions', *The Middle East and North Africa* 50 (2003) 780.

kondigt daarom aan: “For your information, [...] if I consider for my own part that some matter requires that I should travel by air to any country in the world, then I shall borrow an aircraft from Libyan Arab Airways for that purpose.” Hij claimt dat het een recht is van Libië om deel te nemen in de internationale gemeenschap. Andersom kondigt hij ook aan dat Libië vanaf dat moment dat buitenlandse staatshoofden zal toestaan om met hun eigen vliegtuig naar Libië af te reizen.⁹¹ In januari 1997 vliegt een vliegtuig met een Libische delegatie naar Ghana en in maart van dat jaar stuurt Libië wederom een vliegtuig met pelgrims naar Saoedi-Arabië. Gaddafi maakt zelf ook zijn dreigementen waar en vliegt in mei 1997 naar Niger. Pas nadat Gaddafi’s vlucht heeft plaatsgevonden legt Libië het voor aan de Veiligheidsraad.⁹² Tripoli speelt een spel en probeert uit tot hoe ver het kan gaan voordat de Veiligheidsraad ingrijpt en besluit nieuwe sancties op te leggen. Tegelijkertijd groeit de aandacht voor de sancties en neemt de roep om een verzachting van het luchtembargo toe.

Dat elke gebeurtenis wordt aangegrepen om het embargo te doorbreken blijkt als de inmiddels overleden Amerikaanse avonturier Steve Fosset, in 1997 een poging onderneemt om in een luchtballon de wereld rond te gaan. Fosset vraagt toestemming aan de Libische autoriteiten om het luchtruim te doorkruisen, maar door het embargo is het Libische luchtruim verboden gebied voor buitenlandse luchtvaartuigen. Het biedt Libië een aanknopingspunt in de strijd tegen de sancties. Eerst weigert Libië Fosset toegang tot het luchtruim. Een Amerikaanse regeringswoordvoerder beschuldigt Libië vervolgens van paranoïde gedrag. Dit is reden genoeg voor Libië om bekend te maken dat Fosset gebruik mag maken van het luchtruim, maar wel met de consequentie dat de passage en landing van alle andere vliegtuigen per direct wordt toegestaan. Tevens wordt aangekondigd dat Libyan Arab Airways de vluchten wereldwijd zal hervatten.⁹³

De roep om regionale en internationale steun

Een aanzienlijk deel van de Libische strategie is gericht op het overtuigen van de internationale gemeenschap van het onrecht dat Libië wordt aangedaan. De Libische campagne om de “internationale opinie te mobiliseren”, was volgens Niblock vooral gericht op het mobiliseren van steun van Arabische en Afrikaanse landen.⁹⁴ Regionaal wordt de hoop gevestigd op de landen van de Maghreb. Op 8 april 1993 verklaren de landen van de Arabische Maghreb Unie (AMU) dat er grote zorgen zijn over de gevolgen van de sancties voor de regio – iets dat in de Libische rapporten over de economisch-sociale en humanitaire gevolgen consequent wordt benadrukt. De AMU is een regionale organisatie waarin de vijf landen van de Maghreb – Algerije, Libië, Mauritanië, Marokko en Tunesië –

⁹¹ UN Security Council document, S/1996/588, 23 juli 1996.

⁹² UN Security Council document, S/1997/378, 19 mei 1997.

⁹³ UN Security Council document, S/1997/52, 20 januari 1997.

⁹⁴ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 45.

vertegenwoordigd zijn. De organisatie is gericht op de bevordering van regionale integratie. In de brief van april 1993 schrijven de vijf AMU-lidstaten aan de Veiligheidsraad dat het functioneren van de AMU en de economische integratie tussen de landen, één van de speerpunten van de organisatie, door de sancties wordt geblokkeerd. De lidstaten pleiten daarom voor een heroverweging en een spoedige opheffing van de sancties.⁹⁵ Het is een uiting van solidariteit waarop Libië als prominent lid van de AMU invloed moet hebben gehad. Het is echter meteen het laatste wapenfeit van de AMU tegen de sancties. De Algerijnse burgeroorlog in de jaren negentig en het conflict over de Westelijke Sahara tussen Marokko en Algerije bemoeilijkt de relaties binnen de AMU en staat de regionale integratie in de weg. Helemaal als wegens een conflict in augustus 1994 de grenzen tussen Marokko en Algerije worden gesloten. Na de brief uit 1993 is er tijdens de sancties slechts geringe solidariteit vanuit de regio met het bewind in Tripoli. Het is reden voor Libië om de activiteiten in de AMU gedurende de sancties te staken.⁹⁶

Binnen de Arabische wereld probeert Tripoli dus ook steun te vergaren. In documenten aan de Veiligheidsraad wordt ingespeeld op gevoelens van verbondenheid door te spreken van “a racist action aimed at them [Arabs] exclusively”. Gaddafi verklaart in de media daarnaast dat hij het vreemd vindt dat het Westen Libië aanwijst voor Lockerbie en zegt: “This is part of a plan to humiliate Arab countries.”⁹⁷ In het begin lijkt de Libische campagne effectief te zijn want kort voor resolutie 748 op 31 maart 1992 wordt aangenomen is de Arabische steun veelbelovend. Op 18 maart 1992 geven president Hafez Assad van Syrië en de Egyptische president Hosni Mubarak, gezamenlijk een persconferentie waarin zij de aanstaande sancties tegen Libië verwerpen. Een paar dagen daarna last de Arabische Liga een speciale vergadering in en neemt het een resolutie aan waarin solidariteit met Libië wordt verklaard. Vervolgens volgt een “episode of high drama and low farce”, zoals de *Economist* de gebeurtenissen omschrijft. De Arabische Liga richt een ‘Seven-nation Committee’ op dat zich over de Lockerbie zaak moet buigen. Op 24 maart 1992 reist de commissie naar Tripoli omdat Gaddafi bereid zou zijn de twee verdachten over te dragen aan de Arabische Liga, maar op het laatste moment bedenkt Gaddafi zich en de commissie keert onverrichter zaken terug naar Caïro. Ondanks haar inspanningen weet de Arabische Liga niet te voorkomen dat de sancties worden ingevoerd.⁹⁸

In de periode kort voordat de sancties worden opgelegd stemt de Arabische steun hoopvol, maar de Libische hoop slaat al snel om in teleurstelling. Gaddafi zag graag dat de Arabische wereld een vuist maakte tegen de sancties, maar de reactie van de Arabische landen was juist

⁹⁵ UN Security Council document, S/25559, 8 april 1993.

⁹⁶ M. Hernando de Larramendi, ‘Intra-Maghrebi relations: Unitary myth and national interests’, in: Y. Zoubit en H. Amirah-Fernandez (ed.), *North Africa: Politics, Region, and the limits of Transformation* (New York 2008) 179-180.

⁹⁷ UN Security Council document, S/24428, 14 augustus 1992; ‘RAID ON IRAQ; Mubarak and Qaddafi Meet In Cairo on U.S.-Led Attacks’, *The New York Times*, 19 januari 1993.

⁹⁸ ‘Libya, Lockerbie and the revival of Arabism’, *Economist*, 28 maart 1992.

terughoudend. Wellicht speelt hierbij mee dat Gaddafi zich in de decennia voor de sancties al niet geliefd had gemaakt in de Arabische wereld. Hij zocht de confrontatie met het Westen en betichtte Arabische staten die sterke banden met Amerika onderhielden van verraad. Daarnaast probeerde hij pogingen om het Arabische-Israëliëse conflict op te lossen, telkenmale te frustreren. Gekleurd, doch tekenend is de waarneming in het artikel 'Even the Arabs Boycott Libya' uit de *The New York Times* van 17 april 1992:

“Especially heartening is the cooperation of Arab states, including radical Syria, in cancelling flights to Tripoli. It cannot be easy for Arab leaders to ignore Libya's fervent appeals to Arab solidarity [...]. Countries like Egypt and Saudi Arabia, having stuck their necks out against Saddam Hussein, are doing so again to isolate Libya's outlaw regime.”⁹⁹

Niblock trekt dit nog verder door en beweert dat de Arabische landen door akkoord te gaan met het luchtembargo, hun afkeer van Gaddafi kenbaar maakten. Voor Gaddafi was het in ieder geval reden om zich nog actiever op Afrika en op de Organisatie van Afrikaanse Eenheid te richten.¹⁰⁰

Van solidariteit naar doorbreking

De belangrijkste organisaties die Libië probeert te mobiliseren tegen de sancties zijn de Arabische Liga, de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAU), maar ook de Organisatie van de Islamitische Conferentie (OIC) en de Organisatie van Niet-gebonden landen (in het Engels 'Non-Aligned Movement' en daarom hier afgekort als NAM). Al deze organisaties nemen gedurende de sancties resoluties aan waarin de steun voor Libië wordt geuit. In de eerste jaren spreken deze resoluties veelal dezelfde boodschap uit. Er wordt begonnen met het uitspreken van zorgen over de gevolgen van de sancties voor de Libische bevolking en voor de bevolking van de buurlanden: “Expressing its profound concern at the damage sustained in human and material terms by the Libyan people and the peoples of neighbouring countries.” Vervolgens wordt steevast de tevredenheid uitgesproken over de Libische voorstellen om de crisis op te lossen: “Expressing also its profound satisfaction at the constructive initiatives proposed by the Libyan Arab Jamahiriya to overcome the crisis.”¹⁰¹ De eerste jaren na de sancties blijft de boodschap in de resoluties in essentie vrij zwak. Er wordt niet verder gegaan dan het uitspreken van solidariteit met Libië. Door geen van de organisaties wordt echt stelling genomen tegen de sancties.

⁹⁹ 'Even the Arabs Boycott Libya', *The New York Times*, 17 april 1992.

¹⁰⁰ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 47.

¹⁰¹ UN Security Council document, S/1994/373, 31 maart 1994.

Vanaf 1995 komt hier verandering in als tijdens een OAU zitting in Ethiopië, resolutie 1566 wordt aangenomen. De resolutie roept op tot de berechting van de verdachten in een neutraal land en voor opheffing van de sancties vanwege de “positieve en meewerkende houding van Libië.” In de resolutie wordt verder besloten een comité op te zetten dat de dialoog tussen de partijen moet verbeteren zodat er een oplossing bereikt kan worden.¹⁰² Andere organisaties volgen en het verzet neemt toe. In maart 1995 roept de Arabische Liga op tot een nieuw en onpartijdig onderzoek naar de Lockerbie aanslag omdat er twijfel is ontstaan over de betrouwbaarheid. De Arabische Liga vraagt de Veiligheidsraad om de sancties op te heffen terwijl de uitslag van het onderzoek wordt afgewacht.¹⁰³ Een maand later brengt de NAM een communiqué naar buiten waarin de lidstaten van de NAM pleiten voor opheffing van de sancties. Libië gebruikt de toenemende weerstand tegen de sancties in zijn verweer en wijst er op dat een meerderheid van de 192 VN-lidstaten, namelijk 111 NAM leden, pleiten voor een beëindiging van de sancties: “If the Security Council does indeed represent all the States Members of the United Nations, why does it not respond to the call from these countries, which make up the majority of United Nations Members?”¹⁰⁴

De Libische campagne lijkt effect te hebben. Het verzet tegen de sancties neemt toe en op hetzelfde moment test het land de sancties uit door het lucht embargo te overtreden. Het doet de internationale aandacht alleen maar toenemen. Achter de schermen heeft Gaddafi daarnaast al eerder om de hulp van Saoedi-Arabië gevraagd, dit komt althans naar voren in een artikel van auteur Lyn Boyd-Judson waarin zij de gang van zaken achter de schermen van de Lockerbie onderhandelingen beschrijft op basis van interviews met betrokkenen. Gaddafi benadert Saoedi-Arabië omdat het land goede banden onderhoudt met Amerika. In eerste instantie willen de Saoediërs zich niet branden aan de Lockerbie kwestie. Als tegen 1997 de politieke realiteit in Groot-Brittannië verandert met het aantreden van Blair, zien de Saoediërs meer perspectief om zich in de zaak te mengen. De Saoediërs komen met het plan om de Zuid-Afrikaanse president Nelson Mandela bij de kwestie te betrekken. Op de achtergrond komen de onderhandelingen langzaam op gang. De Zuid-Afrikaan Jake Gerwel, hoofd van de Mandela Foundation en de Saoedische ambassadeur in Washington, voeren in de loop der jaren veel gesprekken met Gaddafi over een oplossing voor de kwestie. Op 29 oktober 1997 reikt Nelson Mandela Gaddafi de ‘Good Hope Medal’ uit. Het is de meest eervolle onderscheiding die Zuid-Afrika kan uitreiken aan een burger van een ander land. Mandela spreekt openlijk zijn steun uit voor Libië en roept de Verenigde Staten en Groot-Brittannië op om zich minder rigide op te stellen. Het heeft een uitwerking op de internationale gemeenschap dat iemand van de statuur van Mandela de kant van Gaddafi kiest. Belangrijk detail is dat Gaddafi de

¹⁰² UN Security Council document, S/1995/138, 14 februari 1995.

¹⁰³ UN Security Council document, S/1995/224, 27 maart 1995.

¹⁰⁴ UN Security Council document, S/1995/381, 10 mei 1995.

anti-apartheidsstrijd van het African National Congress en waarschijnlijk ook van de meer radicale Pan Africanist Congress, jarenlang financieel heeft gesteund.¹⁰⁵

In september 1997 krijgt Libië steun van de Arabische Liga als er door de organisatie gestemd wordt voor een verzachting van het luchtvaartembargo en voor meer medische vluchten vanuit Libië. In juni van dat jaar vindt er een OAU-top plaats. Volgens Niblock markeert de top het begin van de directe uitdaging van de sancties door Afrika. Tijdens de top wordt er een oproep gedaan aan de Veiligheidsraad om de Lockerbie crisis op te lossen en akkoord te gaan met een proces in een neutraal land, voor het Gerechtshof of voor een tribunaal. Impliciet wordt daar aan toegevoegd dat als de Veiligheidsraad niet met één van deze opties akkoord gaat, de OAU-lidstaten in de toekomst wellicht zouden weigeren om zich aan de sancties te houden.¹⁰⁶ Een jaar later wordt het dreigement expliciet gemaakt. In juni 1998 maakt de OAU bekend tijdens een top in Ouagadougou, Burkina Faso, dat het stopt met de implementatie van de sancties als de Verenigde Staten en Groot-Brittannië niet akkoord gaan met een berechting van de twee verdachten in een neutraal land. Als de Veiligheidsraad niet voor 1 september 1998 reageert op dit voorstel zullen de landen de samenwerking met de sancties staken. Een tweede belangrijk punt uit de resolutie is dat per direct de samenwerking wordt gestaakt met het luchtvaartembargo met betrekking tot humanitaire vluchten, luchtverkeer om OAU vergaderingen te kunnen bijwonen en luchtverkeer voor religieuze doeleinden:

“DECIDES on moral and religious grounds and with immediate effect that the OAU and its members will not comply from now on with the sanctions imposed against Libya related to religious obligations, providing humanitarian emergencies or fulfilling OAU statutory obligations”¹⁰⁷

De OAU-lidstaten zijn bereid om tegen de eisen van de resoluties in te gaan en daarmee de sancties te doorbreken. De ban is gebroken door de harde taal van de OAU resolutie. Op 24 augustus komt er een reactie; de Verenigde Staten en Groot-Brittannië dienen die dag een 28-pagina tellend document in bij de Veiligheidsraad waarin wordt voorgesteld dat er een rechtzaak kan plaatsvinden op neutrale grond in Nederland. 24 augustus is het begin van het eind van de sancties.

¹⁰⁵ L. Boyd-Judson, 'Strategic Moral Diplomacy: Mandela, Qaddafi, and the Lockerbie Negotiations', *Foreign Policy Analysis* 1 (2005) 79-84.

¹⁰⁶ Niblock, *Pariah states & sanctions in the Middle East*, 47-48.

¹⁰⁷ Organisation African Unity, *Declaration and Decisions adopted by the Assembly HoS, 34th Ordinary Session*, 8 - 10 juni 1998.

5 – ONTKNOPING

Vanaf 1997 begint de internationale isolatie van Libië geleidelijk af te nemen. De Arabische Liga vraagt om een versoepeling van het luchtembargo, Mandela spreekt zijn ondubbelzinnige steun uit voor Gaddafi en de OAU-lidstaten dreigen de sancties te doorbreken als de Veiligheidsraad niet akkoord gaat met een proces op neutraal terrein. Cortright en Lopez schrijven dat de uiteindelijke regeling van de crisis voortkwam uit een “unique form of double pressure”. Hiermee wordt bedoeld op het gewicht van de sancties waar Libië onder gebukt ging en de dreigementen van Afrikaanse en Arabische staten om samenwerking met de sancties te staken. Deze druk zet beide partijen aan tot nieuwe onderhandelingen.¹⁰⁸ Na het voorstel van 24 augustus 1998 wordt resolutie 1192 aangenomen door de Veiligheidsraad. De resolutie verwelkomt het initiatief voor een proces van de twee verdachten voor een Schotse rechtbank in Nederland. Verder wordt besloten dat de sancties direct worden onderbroken als de twee verdachten zijn gearriveerd in Nederland voor het proces en als de Libische overheid heeft voldaan aan de eisen van de Franse overheid met betrekking tot de aanslag op de UTA 772. Tot slot wordt aangekondigd dat er de intentie is om aanvullende maatregelen op te leggen in het geval dat de twee verdachten niet worden overgedragen.¹⁰⁹ Het dreigement moet de druk op de ketel houden. Gehoopt wordt dat Tripoli vlug instemt met het voorstel, maar al spoedig blijkt dat er nog heel wat plooiën glad gestreken moeten worden voordat de twee verdachten op 5 april 1999 voet op Nederlandse bodem zetten.

Het voorstel van 24 augustus vertoont sterke gelijkenissen met eerdere voorstellen die door Libië zijn opgeworpen. Waarom duurt het dan nog zo lang voordat het land akkoord gaat met het voorstel? Dit is te verklaren vanwege het feit dat Libië bezorgd was over de gang van zaken rondom het proces. Zorgen waren er over de vraag of de twee verdachten verhoord zouden worden over de werkzaamheden van de Libische inlichtingendienst. In het voorstel van 24 augustus staat daarnaast dat er tijdens het Lockerbie proces een beroep gedaan kan worden op Libische getuigen. Gaddafi vreesde dat dit de Verenigde Staten en Groot-Brittannië de mogelijkheid gaf om andere verdachten van de Libische inlichtingendienst te arresteren en te verhoren. Het laatste struikelblok is de detentie van de verdachten in een Britse gevangenis als het tot een veroordeling komt. Ook in dit geval werd gevreesd dat er gevoelige informatie aan de twee kon worden ontfutseld en zijn er zorgen over een slechte behandeling van de verdachten. Achter de schermen gaan de onderhandelingen na het voorstel daarom gestaag verder om Gaddafi over de streep te trekken. Omdat de twee aanklagers hebben gesteld dat het voorstel niet meer onderhandelbaar is, verlopen de onderhandelingen over

¹⁰⁸ Cortright en Lopez, *The Sanctions Decade*, 120.

¹⁰⁹ UN Security Council Document, S/RES/1192, 27 augustus 1998.

meerdere schakels en wordt er ook niet over onderhandelen gesproken, maar over 'verduidelijken'. De onderhandelingen worden gevoerd door het Zuid-Afrikaanse kamp en de Saoediërs. Met veel pijn en moeite worden er uiteindelijk toezeggingen gedaan over de gevoelige kwesties. Gaddafi gaat akkoord, zij het met de nodige twijfels. Het is Mandela die op 19 maart 1999 wereldkundig maakt dat Gaddafi de twee uitlevert.¹¹⁰

Een lange rechtzaak volgt waarna Abdel al-Megrahi schuldig wordt bevonden voor de moord op 270 mensen door Pan Am vlucht 103 op te blazen. Hij wordt veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf in een Schotse gevangenis. Pas na 27-jaar gevangenisstraf zou Megrahi in aanmerking komen voor vrijlating – niets is minder waar als Megrahi in 2009 al na acht jaar detentie voet op Libische bodem zet. De andere Lockerbie verdachte, Al Amin Khalifa Fhimah, wordt vrijgesproken en krijgt niet veel later een heldenontvangst in Tripoli. Libië klaagt dat het proces oneerlijk is verlopen en vindt hierin steun van één van de VN waarnemers bij het proces. VN waarnemer Hans Köchler, een Oostenrijkse filosofie professor en voorzitter van de International Progress Organization (IPO), noemt het onlogisch dat één van de verdachten wordt veroordeeld terwijl de ander wordt vrijgelaten: "You cannot come out with a verdict of guilty for one and innocent for the other when they were both being tried with the same evidence." Voorts beweert hij dat er politieke druk werd uitgeoefend op de rechters van de kant van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië om tot deze uitspraak te komen.¹¹¹ De internationale gemeenschap gaat hier echter niet in mee en wijst Libië er op dat mogelijke tekortkomingen in het proces aangevochten kunnen worden in het hoger beroep, maar ook in hoger beroep wordt Megrahi tot levenslang veroordeeld.¹¹²

De algemene verwachting was dat met de afronding van het proces de sancties definitief zouden worden opgeheven. In plaats daarvan weigeren de Verenigde Staten en Groot-Brittannië de sancties definitief op te heffen als Libië niet eerst tegemoet komt aan de overige eisen uit de resoluties: Libië dient terrorisme te verwerpen. Het land beweert al vanaf het begin van de sancties dat het terrorisme veroordeelt, maar de twee landen willen concreet resultaat zien. Verder wordt er geëist dat Tripoli verantwoordelijkheid accepteert voor de acties van haar functionarissen en daarmee voor de Lockerbie aanslag. De nabestaanden van de Lockerbie aanslag én van de UTA aanslag moeten bovendien financieel gecompenseerd worden. Het betekent een nieuwe episode in de Lockerbie zaak, maar deze keer wordt er voor het eerst rechtstreeks onderhandeld tussen de landen. De wijze waarop Libië terrorisme afzweert blijkt relatief eenvoudig. Het land stelt in een brief aan de Veiligheidsraad dat het geen terrorisme meer steunt en medewerking verleent aan anti-

¹¹⁰ Boyd-Judson, 'Strategic Moral Diplomacy', 87-88.

¹¹¹ Ibidem, 89.

¹¹² J.B. Schwartz, 'Dealing with a "Rogue State": The Libya precedent', *American Journal of International Law* 101 (2007) 567.

terrorisme resolutie en conventies. De twee landen gaan hiermee akkoord.¹¹³ Er moeten echter meer offers worden gebracht voor Libië zijn plaats in de internationale gemeenschap weer kan opeisen. Uiteindelijk wordt er een overeenstemming bereikt over de compensatie: Libië betaalt 270 miljoen Amerikaanse dollar aan de nabestaanden van de Lockerbie aanslag. Dit komt neer op een bedrag van 1 miljoen dollar per slachtoffer. Saif al-Islam is betrokken bij de onderhandelingen en heeft later in de pers opvallende uitlatingen gedaan over de compensatie. Zo bestempelde hij de nabestaanden van Lockerbie als geldwolven: “I think they were trading with the blood of their sons and daughters,” vertelde hij in 2009 aan de BBC. Daarnaast stelt hij dat Libië alleen maar verantwoordelijkheid heeft genomen voor Lockerbie om de sancties definitief op te heffen: “Yes, we wrote a letter to the Security Council saying we’re responsible for the acts of our employees, our people, but it doesn’t mean that we did it in fact, without writing that letter, you will not be able to get rid of the sanctions. I admit we played with the words. We had to, there was no other solution.”¹¹⁴ Naast de Lockerbie nabestaanden ontvangen ook de nabestaanden van de UTA 772 aanslag een financiële compensatie. Tot slot zegt Libië toe dat het de zaak bij het Internationaal Gerechtshof per direct intrekt. Dit alles wordt beloofd want op 12 september 2003 stemt de Veiligheidsraad voor een definitieve opheffing van de sancties.

Normalisering en heroriëntatie van buitenlands beleid

Libië heeft op cruciale punten zijn buitenlands beleid aangepast. De banden met het Westen zijn aangehaald en de olie-export is sterk toegenomen. In plaats van een sponsor van terrorisme is Libië een bondgenoot van het Westen geworden in de strijd tegen terrorisme. Op 19 december 2003 verraste Libië de wereld door aan te kondigen dat het zijn massavernietigingswapenprogramma zou opgegeven. De VN-sancties waren op dat moment al beëindigd. Met de aankondiging van het stopzetten van het wapenprogramma breekt tevens een nieuwe fase aan in de relatie met de Verenigde Staten. In 2004 wordt het Amerikaanse oliebedrijven toegestaan om een terugkeer naar het land te bespreken met de Libische overheid en in 2006 wordt Libië van de Amerikaanse terrorisme lijst geschrapt. Daarmee worden de laatste bilaterale sancties opgeheven.¹¹⁵ Inmiddels zijn de banden tussen de landen volledig genormaliseerd en heeft Amerika ook weer een ambassade in Tripoli geopend.

Het buitenlands beleid van Libië heeft vanaf het eind van de jaren negentig ook een drastische verandering ondergaan wat betreft het beleid in de richting van de Arabische wereld. Vanaf 1 september 1969 was het Libische beleid, in de geest van Nasser, gericht op Pan-Arabische

¹¹³ UN Security Council Document, S/2003/818, 15 augustus 2003

¹¹⁴ C. Smyth, ‘Greedy relatives of Lockerbie victims traded in blood, says son of Gaddafi’, *The Times*, 30 augustus 2009.

¹¹⁵ Schwartz, ‘Dealing with a Rogue State’, 572-576.

eenheid. Teleurstelling van Libië in de Arabische houding tegenover de Arabische-Israëliëse kwestie leidde in het verleden al tot gespannen verhoudingen met andere Arabische landen. Het tekort aan steun vanuit de Arabische wereld tijdens de sancties enerzijds en de Afrikaanse initiatieven om de sancties te doorbreken anderzijds, maken dat Gaddafi vanaf 1999 zijn blik op Afrika is gaan richten. Tekenend zijn de volgende woorden die Gaddafi spreekt in maart 1999: "I have no time to lose talking with Arabs. [...] I now talk about Pan-Africanism and African unity."¹¹⁶ De Libische leider is zich na de sancties gaan richten op Afrikaanse eenheid en de vorming van een 'United States of Africa'. Dit staat in schril contrast met zijn vroegere pogingen om het continent te ontwrichten en zijn steun aan subversieve bewegingen in Afrika. Nu probeert hij juist de rol van bruggenbouwer op zich te nemen door op te treden als bemiddelaar bij Afrikaanse conflicten zoals in de Democratische Republiek Congo en in Soedan.¹¹⁷ In 2009 werd Gaddafi gekozen tot voorzitter van de Afrikaanse Unie. Ook in die hoedanigheid probeerde hij zijn plan voor Afrikaanse Eenheid van de grond te krijgen en sprak hij over een Afrikaans paspoort voor heel Afrika en één Afrikaanse valuta. Een verdere Afrikaanse integratie is echter controversieel op het continent.

Al eerder werd kort gesproken over Gaddafi's speech in New York voor de Algemene Vergadering in september 2009. De Libische leider stond daar in zijn hoedanigheid van Afrikaanse Unie voorzitter en bewees niet minder controversieel te zijn in zijn uitspraken. In zijn 100-minuten durende speech, zijn spreektijd was eigenlijk beperkt tot 15 minuten, opperde hij onder andere dat de Amerikaanse president Obama voor altijd de president van de Verenigde Staten moet blijven en deed hij het voorstel om het VN hoofdkwartier van New York naar het Libische Sirte te verplaatsen, Gaddafi's geboorteplaats.¹¹⁸ Eerder dat jaar, in juli 2009, was Gaddafi aanwezig bij de G8-top in Italië, op persoonlijke uitnodiging van de Italiaanse premier Silvio Berlusconi. Gaddafi's aanwezigheid bij de G8-top in Italië en zijn toespraak in New York waren het ultieme teken dat de internationale isolatie van Libië ten einde is.

¹¹⁶ Takeyh, 'The rogue who came in from the cold', 67.

¹¹⁷ R. Bruce St John, 'Libya: Reforming the economy, not the polity', in: Y. Zoubit en H. Amirah-Fernandez (ed.), *North Africa: Politics, Region, and the limits of Transformation* (New York 2008) 53-54.

¹¹⁸ Statement of the Brother Leader at the General Assembly of the United Nations, 1 oktober 2009.

EPILOOG

Het eind van de Libische isolatie kwam tot stand na een lang proces. Dit proces werd in gang gezet met het voorstel van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië van 24 augustus 1998 en de daaropvolgende uitlevering van de twee Lockerbie verdachten. Het voorstel van Washington en Londen betekent dat de beëindiging van de VN-sancties voor Libië binnen handbereik is. Ondanks dat er niet direct akkoord wordt gegaan met het voorstel, is het een soortgelijke oplossing waar het land zelf jarenlang voor heeft gepleit. De uiteindelijke uitweg voor het conflict wordt daarmee gevonden in een internationaal proces. Eén van de drie besproken aspecten van het Libische verweer tegen de sancties in dit onderzoek, is de poging van Libië om internationaal recht in te zetten tegen de VN maatregelen. Eerst door een beroep te doen op de Montreal Conventie ter verdediging van haar weigering tot uitlevering. Het land claimt naar de letter van de conventie dat het in zijn recht staat om de verdachten niet uit te leveren en zelf over te gaan tot berechting. Vervolgens wordt in een uiterste poging de gang naar het Internationaal Gerechtshof gemaakt. Gelijktijdig wordt er tijdens de sanctie-periode doorlopend benadrukt hoe ernstig de economisch-sociale gevolgen zijn en wat voor desastreuze humanitaire consequenties de sancties met zich meebrengen, het tweede thema dat hierboven is besproken. Via de Veiligheidsraad maakt Libië wereldkundig dat er sprake is van een sterke inflatie en dat de bevolking in grote mate afhankelijk is geworden van de overheid voor de dagelijkse behoeften. Met betrekking tot de humanitaire consequenties heeft vooral de gezondheidszorg ernstig te leiden volgens Libië. Het land hamert hierbij het meest op de problematiek rondom de medische vluchten en de levens die door het luchtvaartembargo verloren zouden zijn gegaan. Er wordt geprobeerd het humanitaire argument kracht bij te zetten door de zaak te bepleiten voor de VN Mensenrechten Commissie in Genève, dit terwijl het land zelf tijdens de jaren negentig ernstig mensenrechten schendt.

Het meest cruciale onderdeel van het verweer tegen de sancties vindt echter plaats op het diplomatieke en politieke niveau. Hierbij zijn enkele strategieën te herkennen. Eerst veroordeelt Libië terrorisme in alle toonaarden en wordt er voor een toeschietelijke opstelling gekozen door informatie over de IRA door te spelen aan Groot-Brittannië. Aan deze houding komt vrij snel een eind en Libië kiest voor een meer aanvallende strategie. De Verenigde Staten en Groot-Brittannië worden acht jaar na het bombardement op Libië zelf beschuldigd van terrorisme. Deze meer aanvallende tactiek wordt gevolgd door concrete acties waarmee het land de sancties uittest. Het luchtvaartembargo wordt geschonden en in 1996 kondigt Gaddafi aan dat hij zelf in de toekomst het embargo zal overtreden als hij dat nodig acht om zodoende aan zijn internationale verplichtingen te kunnen voldoen. Een belangrijk element van de Libische strategie is het overtuigen van de internationale

gemeenschap van het onrecht van de sancties. Hierbij wordt vooral geprobeerd de Arabische wereld en de Afrikaanse landen achter zich te scharen. De resoluties van een aantal internationale en regionale organisaties spreken solidariteit met Libië uit, maar er wordt in het begin nog geen vuist tegen de sancties gemaakt. Het is uiteindelijk de OAU die de sancties voor het eerst direct begint uit te dagen. De Arabische Liga en andere organisaties volgen, maar Libië is teleurgesteld in het gebrek aan steun vanuit de Arabische wereld. Vanaf eind 1997 mengt ook Nelson Mandela zich publiekelijk in de kwestie en spreekt hij zijn steun uit voor Gaddafi. In 1998 uit de OAU het dreigement dat het de samenwerking met de sancties zal opzeggen als de Veiligheidsraad niet binnen een paar maanden akkoord gaat met een internationaal proces op neutrale grond. De toenemende druk dwingt de Verenigde Staten en Groot-Brittannië om naar een oplossing te zoeken, wat in 1998 leidt tot het voorstel voor het Lockerbie proces in Nederland.

Concluderend kan vastgesteld worden dat de pogingen van Libië om de sancties te beëindigen via internationaal recht weinig vruchtbaar zijn geweest. Hoewel het Internationaal Gerechtshof zich in februari 1998 wel in Libisch voordeel uitspreekt, is het definitieve vonnis nooit uitgesproken door de overeenkomst voor een proces in Nederland. De argumenten die betrekking hadden op de economisch-sociale en humanitaire gevolgen van de sancties hebben de kritiek op de sancties doen toenemen en bewogen de Arabische Liga in 1997 bijvoorbeeld al tot de eis voor een verzwakking van het luchtvaartembargo en voor meer medische vluchten. De OAU besluit in juni 1998 dat het haar steun opzegt met het luchtvaartembargo wat betreft medische vluchten, religieuze vluchten en vluchten voor Libische vertegenwoordigers om aan de internationale verplichtingen bij de OAU te kunnen voldoen. Doorslaggevend is vooral het Libische verzet op diplomatiek en politiek niveau. Door het embargo te overtreden neemt de aandacht voor de kwestie toe. De poging om internationale steun te mobiliseren is uiteindelijk succesvol gebleken. Steun van internationale organisaties als de OAU, de Arabische Liga en de NAM hebben de twee landen er toe aangezet om te proberen de impasse te doorbreken. Tijdens het Lockerbie proces in Kamp Zeist wordt alleen al-Megrahi veroordeeld voor de aanslag. Met het voldoen aan de daaropvolgende eisen – de financiële compensatie voor Lockerbie en de aanslag op de UTA 772, het nemen van verantwoordelijkheid voor Lockerbie en de veroordeling van terrorisme – heeft Libië de laatste horden genomen voor de definitieve opheffing van de sancties. Gaddafi is inmiddels welkom in de Verenigde Staten, weliswaar nog niet voor een staatsbezoek, en in Europa. In augustus 2009 vond de controversiële vrijlating van al-Megrahi plaats. Daarmee lijkt Libië Lockerbie definitief achter zich te hebben gelaten.

LITERATUUROVERZICHT

Barker, J.C., *International law and international relations: International relations for the 21st century* (Londen 2000).

Boyd-Judson, L., 'Strategic Moral Diplomacy: Mandela, Qaddafi, and the Lockerbie Negotiations', *Foreign Policy Analysis* 1 (2005).

Bruce St John, R., 'Libya: Reforming the economy, not the polity', in: Y. Zoubit en H. Amirah-Fernandez (ed.), *North Africa: Politics, Region, and the limits of Transformation* (New York 2008).

Cleveland, W., *A History of the Modern Middle East - Third Edition* (Oxford 2004).

Cortright, D. en Lopez, G.A., *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s* (Boulder 2000).

David, M., 'Passport to Justice: Internationalizing the Political Question Doctrine for Application in the World Court', *Harvard International Law Journal* 40 (1999).

Dris-Aït-Hamadouchea, L. en Zoubir, Y., 'The Maghreb: Social, Political, and Economic Developments', *Perspectives on Global Development and Technology* 6 (2007).

Frank, J.A., 'A return to Lockerbie and the Montreal Convention in the wake of the September 11th terrorist attacks', *Denver Journal of International Law and Policy* 20 (2002).

Al Gathafi, M., *The Green Book* (Reading 2005).

Grant, J.P., 'Beyond the Montreal Convention', *Western Reserve University School of Law* 36 (2004).

Hernando de Larramendi, M., 'Intra-Maghrebi relations: Unitary myth and national interests', in: Y. Zoubit en H. Amirah-Fernandez (ed.), *North Africa: Politics, Region, and the limits of Transformation* (New York 2008).

Lawless, R., 'Libya – The Lockerbie affair and the imposition of UN economic sanctions', *The Middle East and North Africa* 50 (2003).

Martinez, L., *The Libyan Paradox* (New York 2006).

Niblock, T., *Pariah states & sanctions in the Middle East: Iraq, Libya, Sudan* (Londen 2001).

Vandewalle, D., *Libya since independence: Oil and State-Building* (New York 1998).

Vandewalle, D., *A History of Modern Libya* (Cambridge 2006).

Schwartz, J.B., 'Dealing with a "Rogue State": The Libya precedent', *American Journal of International Law* 101 (2007).

Takeyh, R., 'The rogue who came in from the cold', *Foreign Affairs* mei/juni (2001).

Documenten van de Verenigde Naties

Allen geraadpleegd via <<http://www.un.org/en/documents/index.shtml>>.

UN Security Council document, S/23441, 18 januari 1992.

UN Security Council document, S/RES/731, 21 januari 1992.

UN Security Council document, S/23574, 11 februari 1992.

UN Security Council document, S/23672, 3 maart 1992.

UN Security Council document, S/RES/748, 31 maart 1992.

UN Security Council document, S/23855, 29 april 1992.

UN Security Council document, S/23918, 14 mei 1992.

UN Security Council document, S/24186, 26 juni 1992.

UN Security Council document, S/24428, 14 augustus 1992.

UN Security Council document, S/25559, 8 april 1993.

UN Security Council document, S/26500, 28 september 1993.

UN Security Council document, S/RES/883, 11 november 1993.

UN Security Council document, S/26760, 17 november 1993.

UN Commission on Human Rights, E/CN.4/1994/108, 9 februari 1994.

UN Security Council document, S/1994/373, 31 maart 1994.

UN Security Council document, S/1994/373, 31 maart 1994.

UN Security Council document, S/1994/473, 20 april 1994.

UN Security Council document, S/1994/921, 3 August 1994.

UN Security Council document, S/1994/938, 9 augustus 1994.

UN Security Council document, S/1995/137, 14 februari 1995.

UN Security Council document, S/1995/224, 27 maart 1995.

UN Security Council document, S/1995/355, 4 mei 1995.

UN Security Council document, S/1995/381, 10 mei 1995.

UN Security Council document, S/1995/474, 12 juni 1995.

UN Security Council document, S/1996/279, 12 april 1996.

UN Security Council document, S/1996/342, 8 mei 1996.

UN Security Council document, S/1996/588, 23 juli 1996.

UN Commission on Human Rights, *Summary record of the 62nd meeting*, E/CN.4/1994/SR.62, 24 juli 1996.

UN Security Council document, S/1997/52, 20 januari 1997.

UN Security Council document, S/1997/378, 19 mei 1997.

UN Security Council document, S/1997/404, 27 mei 1997.

UN Security Council document, S/1997/857, 12 november 1997.

UN Security Council Document, S/1998/201, 6 maart 1998.

UN Security Council Document, S/RES/1192, 27 augustus 1998.

UN Security Council Document, S/2003/818, 15 augustus 2003.

Artikelen uit dag- en weekbladen

Charter, D., 'World court under threat as President al-Bashir of Sudan defies warrant', *The Times*, 2 april 2009 <<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/africa/article6018508.ece>>.

Johnston, D., 'U.S. and British Demand the 2 Libyans', *The New York Times*, 28 november 1991 <<http://www.nytimes.com/1991/11/28/world/us-and-british-demand-the-2-libyans.html>>.

Lewis, P., 'Qaddafi parries attempt to impose sanctions', *The New York Times*, 5 maart 1992 <<http://www.nytimes.com/1992/03/05/world/qaddafi-parries-attempt-to-impose-sanctions.html>>.

Pierce, K.M., 'Zimbabwe Harangues in Harare', *Time*, 15 september 1986 <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,962329-2,00.html>>.

Smyth, C., 'Greedy relatives of Lockerbie victims traded in blood, says son of Gaddafi', *The Times*, 30 augustus 2009 <<http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/article4636693.ece>>.

Wines, M., 'Libya now linked to Pan Am blast', *The New York Times*, 10 oktober 1990 <<http://www.nytimes.com/1990/10/10/world/libya-now-linked-to-pan-am-blast.html?sec=&spon=&pagewanted=1>>.

'An Interview with Gaddafi', *Time*, 8 juni 1981 <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,922551-2,00.html>>.

'Targeting Gaddafi', *Time*, 21 april 1986 <<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,961140,00.html>>.

'Libya, Lockerbie and the revival of Arabism', *Economist*, 28 maart 1992
<<http://www.highbeam.com/doc/1G1-12086513.html>>.

'Even the Arabs Boycott Libya', *The New York Times*, 17 april 1992
<<http://www.nytimes.com/1992/04/17/opinion/even-the-arabs-boycott-libya.html>>.

'RAID ON IRAQ; Mubarak and Qaddafi Meet In Cairo on U.S.-Led Attacks', *The New York Times*, 19 januari 1993 <<http://www.nytimes.com/1993/01/19/world/raid-on-iraq-mubarak-and-qaddafi-meet-in-cairo-on-us-led-attacks.html>>.

Aanvullende bronnen

Charter of the United Nations <<http://www.un.org/en/documents/charter/index.shtml>>.

Montreal Convention: Convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civil aviation, 23 september 1971 <<http://www.mcgill.ca/files/iasl/montreal1971.pdf>>.

ICJ, *Questions of Interpretation & Application of the 1971 Montreal Convention (Libyan Arab Jamahiriya v. United Kingdom)* 3 maart 1992 <<http://www.icj-cij.org/docket/files/88/13251.pdf>>.

Security Council Committee established pursuant to resolution 748 (1992), S/1996/2, 2 januari 1996 <<http://www.un.org/Docs/sc/committees/LibyanArabJamahiriya/2e.pdf>>.

Organisation African Unity, *Declaration and Decisions adopted by the Assembly HoS 34th Ordinary Session*, 8 - 10 juni 1998 <<http://www.africa-union.org/root/au/Documents/Decisions/hog/8HoGAssembly1998.pdf>>.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Legislative Guide to the Universal Anti-Terrorism Conventions and Protocols* (New York 2003)
<www.unodc.org/pdf/crime/terrorism/explanatory_english2.pdf>.

Statement of the Brother Leader at the General Assembly of the United Nations, 1 oktober 2009
<http://www.algathafi.org/html-english/cat_1_9.htm>.

Freedom house, *Worst of the worst* (2009)
<<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=383&report=81>>.

Human Rights Watch, *Truth and Justice Can't Wait - Human Rights Developments in Libya amid Institutional Obstacles* (2009) <<http://www.hrw.org/en/reports/2009/12/12/truth-and-justice-can-t-wait-0>>.

Amnesty International, *Libya of tomorrow: What hope for human rights?* (2010)
<<http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/report/human-rights-suffer-libya-stalls-reform-2010-06-23>>.